

● ਪ੍ਰਧਯਨਯਾਰ ●

ਪ੍ਰ. ਆ. ਸ਼੍ਰੀ ਸੁਮੋਏਸ਼੍ਰਿ. ਮ.

ਨਾ ਵਿਨੇਯ

ਪ੍ਰ. ਮੁਨਿਰਾਯ ਸ਼੍ਰੀ ਅਯੁਯਵਿਠਯ ਮ.

ਪਾਪ ਨੀ ਕਾਯਾ ਲਾਏ

ਕੁਪ

* ਸਰਵ ਵਿਨਾਸਕ ਕੋਮਨੁ ਸੁਝੁਪ *

ਵਿ. ਸੰ. ੨੦੪੫
ਆਸੋਂ ਸੁਫ਼-੧੦

(੧੨)

ਨਾ. ੧੦-੧੦-੮੯
ਮੰਗਲਵਾਰ

નવમું પાપ સ્થાનક 'લોભ' સર્વ વિનાશક લોભનું સ્વરૂપ

પરમ પૂજ્યપાદ અનંત ઉપકારી કરુણાસાગર ચરમ તીર્થપતિ
શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામીના ચરણ કમળમાં કોટીશઃ વંદનપૂર્વક

કોહં ચ માણં ચ તદેવ માયં, લોભં ચઉત્થ અજ્ઞત્યદોસા ।
एयाकि वन्ता अरहा महेसी, न कुव्वई पाव न कारवेई ॥

શ્રી સૂત્રકૃતાંગ આગમના આ પ્રલોકમાં કહ્યું છે કે ક્રોધ-માન-માયા અને લોભ એ ચારે અંતર આત્માના-અધ્યાત્મના ભયંકર દોષ છે. સર્વે જીવો પ્રત્યે પૂજ્ય ભાવ-સમતાને વધારવાવાળા મહુષિં આ ચારે દોષોને ડુંગાવીને પાપની પ્રવૃત્તિ સ્વયંન કરે અને બીજા પાસે પણ ન કરાવે.

પદાર્થોથી પરિપૂર્ણ જગત :-

અનન્તકાળથી આ અનન્ત સંસાર અનન્ત પદાર્થોથી ભરેલો છે. બ્રહ્માંડમાં મૂળભૂત બેજ તત્ત્વ છે. જડ અને ચેતન. ચેતન કર્તા, લોકતા છે. જ્યારે કે જડ લોગ્ય પદાર્થ છે. પુદ્ગલોથી બનેલા પૌદ્ગલિક જડ પદાર્થોના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ ગુણોની તરફ આકર્ષિત થઈને જીવો એ તે પદાર્થ પ્રાપ્ત કરવા માટે ઘણા પ્રયત્ન કર્યો. દેવ-મનુષ્યની ગતિમાં પદાર્થ સંગ્રહનો આ લોભ ઘણો જ વધારે હોય છે. ચારે ગતિના જીવોમાં જોઈએ કે આ ચારમાંથી કયો કષાય કઈ ગતિમાં વધારે છે? અધિકતર જોવામાં આવે છે કે નરકગતિમાં ક્રોધની માત્રા અધિક પ્રમાણમાં હોય છે, મનુષ્યગતિમાં માનની માત્રા અધિક છે. તિર્યંચ ગતિમાં માયાનું પ્રમાણ વધારે છે; તો દેવતાઓમાં લોભનું પ્રમાણ વધારે છે. ચારે ગતિના જીવો ચારે કષાયથી ભરેલા છે. કોઈપણ જીવ

કષાય રહિત નથી. સર્વથા કષાય રહિત તો માત્ર એક વીતરાગી--
સર્વજ્ઞ અરિહંત-સિદ્ધ લગવંત જ છે.

કષાયોમાં લોભનું સ્થાન :-

ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચારેનું સામૂહિક નામ કષાય છે, 'કષાય' ના આ એક શબ્દની અંતર્ગત આ ચારેનો સમાવેશ થાય છે. જો તમે કષાયમાં માત્ર ક્રોધને જ ગણતા હો અને લોભનો સ્વીકાર ન કરતાં હો તો એ તમારી મોટી ભૂલ છે. જે પણ આત્માને કર્મ બંધ કરાવવાવાળા, સંસારની પરંપરા વધારવાવાળા પાપતત્વ હોય તેમાં આની ગણતરી અવશ્ય કરવામાં આવશે. પ્રાણાતિપાત આદિ દ્રવ્ય પાપોમાં હિંસારૂપ પાપનું સ્થાન સૌથી અધિક છે. તેજ પ્રમાણે અભ્યંતર-આંતરિક ભાવ પાપ સ્થાનક ક્રોધાદિમાં લોભ સૌથી મોટું પાપ છે. કોણે કહ્યું છે કે લોભથી નુકશાન થતું નથી? ક્રોધ તો આવતો દેખાય છે, માન પણ દેખાય છે. પરંતુ માયા, લોભ "slow-cold poison" તે ન દેખાય તો પણ તેની ઝેરી અસર તો અવશ્ય થતી હોય છે. જો તમને પ્રશ્ન કરવામાં આવે કે કોણ વધારે ખરાબ છે? ક્રોધ કે માન? અથવા માયા કે લોભ? જો આ ચારે કષાયોનો કર્મ ઉપર વિચારીએ તો ક્રોધથી માન વધારે લયજનક છે, માનથી માયા વધારે ખરાબ છે. અને માયાથી પણ લોભ વધારે ખરાબ છે અને ક્રોધાદિ ત્રણથી લોભ વધારે ખરાબ છે. ક્રોધ-માન-માયા તો સર્વમાં જોવા મળે અથવા ન પણ મળે પરંતુ લોભ વિનાની એક પણ વ્યક્તિ, એક પણ જીવ સંસારમાં મળવો મુશ્કેલ છે. નાનાથી મોટા, બાળકથી વૃદ્ધ સર્વમાં લોભની માત્રા પડી જ છે, એક બાળકના એક હાથમાં લાડુ હોય તો પણ તે ખીંજે લાડુ મળે એવી અપેક્ષા (લોભ) રાખે છે. એવી રીતે લોભ પણ લયાનક છે, નુકશાન કરનાર છે, તે પણ પાપ કરાવે છે, કર્મ બંધાવે છે, એથી અઢાર પાપ સ્થાનકોમાં નવમું પાપ ગણાય છે.

જો ચારે કષાયોમાં એક ખીંજને સમાવેશ કરવા લાગીએ તો ક્રમાનુસાર આગળ આગળના કષાયમાં પાછળના કષાયોનો સમાવેશ નહીં થાય! ઉદાહરણ-ક્રોધમાં માન-માયા-લોભનો સમાવેશ નહીં થાય પણ લોભ એક એવું પાપ સ્થાન છે કે લોભમાં ક્રોધ-માન-માયા ત્રણે

કષાયોનો સમાવેશ થઈ શકે છે. તીવ્ર લોભી લોભવૃત્તિના કારણે ક્રોધ પણ કરે છે, માન-માયાનું પણ સેવન કરે છે. બીજી કોઈપણ રીતે પોતાની લોભ-ઈચ્છાને પૂર્ણ કરવા ચાહે છે.

લોભ અને મોહ :-

મોહનીય કર્મને મોહ કહેવાય છે. લોભનું મૂળ ઘર તો મોહ જ છે, ક્યારેક એક એવો પ્રશ્ન મુઝવણમાં નાંખી દે છે કે- લોભથી મોહની ઉત્પત્તિ છે કે મોહથી લોભની ઉત્પત્તિ છે? ઈંડામાંથી મરઘી કે મરઘીમાંથી ઈંડું? બીજમાંથી વૃક્ષ કે વૃક્ષમાંથી બીજ? એવી જ રીતે મોહને લોભના વિષયમાં જે ઉત્પત્તિના ક્રમનો વિચાર કરીએ, અથવા પહેલા અને પછીના ક્રમનો વિચાર કરીએ અથવા જન્ય-જનક ભાવ અને કાર્ય—કારણભાવનો વિચાર કરીએ તો કોણ કોનાથી ઉત્પન્ન થાય છે? પહેલા મોહ કે લોભ? પહેલા લોભ હોતો અને પછી મોહ ઉત્પન્ન થયો? જેમ મરઘી-અને ઈંડું, બીજ અને વૃક્ષનો જવાબ મળતો નથી. તેવી જ રીતે લોભ અને મોહનો પ્રશ્ન....પણ...અટપટો છે. તેનો ઉત્તર કેવી રીતે મળશે? પરંતુ મરઘી અને ઈંડા જેવી પ્રક્રિયા છે. લોભમાંથી મોહ જાગે છે; અને મોહમાંથી લોભ જાગે છે. કુવા ઉપર ચાલતાં રેંટની જેમ ક્રમ ચાલે છે, મોહનીય મૂળ કર્મ છે, મોહનીય કર્મથી લોભનો ઉદય થાય છે, અને લોભના ઉદયથી ફરી મોહનીય કર્મ બંધાય છે. આ ક્રમના કારણે અનાદિ અનંતકાળ જીવનો આ સંસારમાં વ્યતિત થઈ ગયો છે, કયાંય પણ આનો અન્ત નથી આવ્યો. જે બીજ બળી ગયું હોત વૃક્ષ ન બનત અથવા વૃક્ષ બળી ગયું હોત તો બીજ ન બનત, એવી જ રીતે તમે લોભને જીતી લીધો હોત તો લોભથી મોહનીય કર્મ ન બનત અથવા મોહનીય કર્મનો નાશ કરી લીધો હોત તો પાછો મોહને આવવાની કોઈ સંભાવના જ ન રહેત.

મોહ છે તો લોભ છે, કે લોભ છે તો મોહ છે? આવો પ્રશ્ન જે વિચારીએ તો શું જવાબ મળે? જેમ કે જે પુછવામાં આવે ચંદ્ર છે તો રાત છે કે રાત છે તો ચંદ્ર છે? સૂર્ય છે તો દિવસ છે કે દિવસ છે તો સૂર્ય છે? એક વાત તો નક્કી જ છે કે સૂર્ય અને દિવસનો અભેદ સંબંધ છે. એક ના વિના બીજો રહી જ નથી શકતો. સૂર્ય

વિના દિવસ ન રહી શકે અને દિવસ વિના (રાત્રીમાં) સૂર્ય ક્યારેય પણ રહી ન શકે. તેવી જ રીતે મોહ છે તો લોભ અવશ્ય છે અને લોભ છે તો મોહ અવશ્ય જ છે. અગર જો પુછવામાં આવે કે આગ છે તો ધૂમાડો છે કે ધૂમાડો છે તો આગ છે? હા, તેનો જવાબ સ્પષ્ટ જ છે. ધૂમાડો છે તો અગ્નિ અવશ્ય છે. પરંતુ અગ્નિ હોય તો ધૂમાડો હોય કે ન પણ હોય? તેવી જ રીતે લોભ છે તો મોહ અવશ્ય જ છે. પરંતુ મોહ હોય તો લોભ હોય પણ ખરોતે ન પણ હોય. લોભ એણે હોય તો ક્રોધ-માન-માયા વધારે હોઈ શકે છે. એવી જ રીતે લોભનો મોહની સાથે એવો કાંઈક અલેદ સંબંધ છે. કે બંને એકબીજાના પૂરક પણ છે. અને એકબીજાના જન્ય-જનક પણ છે. એજ એનો ક્રમ છે.

લોભ ને સર્વ વિનાશક કેમ કહ્યો?

આગમોમાં શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓએ ક્રોધ-માન-માયાથી એક એક વસ્તુનો નાશ બતાવ્યો છે. જેમ કે ક્રોધથી પ્રીતિ-પ્રેમ-સંબંધ તૂટે છે. માનથી વિનયગુણ-નમ્રતા નષ્ટ થાય છે. માયાથી ઋતુતા (સરળતા) મિત્રતા નષ્ટ થાય છે. આ પ્રમાણે એક ગુણનો નાશ થાય છે. પરંતુ લોભ તો એવો કષાય છે—એવું પાપ છે કે જેના કારણે આ બધા જ ગુણોનો નાશ થાય છે. લોભના કારણે પ્રીતિ-પ્રેમ-સંબંધ પણ તૂટે છે, વિનય-નમ્રતા પણ નષ્ટ થાય છે, ઋતુતા સરળતા પણ ચાલી જાય છે, મિત્રતા તૂટી જાય છે એટલું જ નહીં પણ કેટલાય ગુણ ચાલ્યા જાય છે. ગુણોનો સમૂહ અથવા સંપૂર્ણ બળનો નષ્ટ થતાં વાર નથી લાગતી હા. ત. ભત્રીજો કાકાની દુકાને કપડા લેવા ગયો. એવી આશા હતી કે કાકા યોગ્ય ભાવથી કપડા આપશે. કાકાએ જુદા જુદા ભાવના કપડાં બતાવતાં એમ કહ્યું કે જો બજારમાં આનો ભાવ ૮૦ રૂ. મીટર છે. જો કે મને ઘરમાં ૭૦ રૂ. મીટર પણ નથી પડતું છતાં તું મારો ભત્રીજો છે તેથી તારા માટે હું બીજા ૧૦ રૂ. ઓછા કરીને મારા ખીરસાના નાંખીને ૬૦ રૂ. મીટરમાં આપું છું કેવી સરસ વાત છે? ભત્રીજો પણ વિશ્વાસમાં આવી ગયો અને ખરીદી લીધું. પરંતુ ભત્રીજાને ક્યાં ખબર છે? તે ક્યાં દસ દુકાને પૂછવા ગયો હતો? એણે તો કાકા ઉપર વિશ્વાસ રાખેલો અને કાકાએ તેને વિશ્વાસમાં લેવા માટે પહેલેથી જ ૫૦ રૂ. ભાવને બદલે સીધા ૮૦ રૂ. છે એમ કહીને ૭૦ ની પડતર કિંમત બતાવીને

ઉપકારના ૧૦ રૂ. ખીરસાના વળી ઓછા કરીને ૬૦ રૂ. માં કપડું વેચ્યું. તો વિચારો કાકાને શું નુકશાન થયું? અને તેણે શો ઉપકાર કર્યો? આ તો વ્યાપારની કળાથી શબ્દોની જાળમાં ભરીને વિશ્વાસમાં લઈ લીધો. એમનો તો માલ ૫૦ રૂ. ના બદલે ૬૦ રૂ. માં ગયો છે, એટલે કે ૧૦ રૂ. વધારે મળ્યા છે. પછી તો પ્રશ્ન જ ક્યાં છે? શું સગાં-સંબંધી જોઈને લોભ વૃત્તિ ઓછી થઈ જાય છે? અથવા વધે છે? વ્યાપારી-વ્યાપારના ક્ષેત્રે સગાઈ-સંબંધ કાંઈ જ નથી જોતો. વેપાર-નીતિ પણ લોભથી જ બનેલી છે. લોભથી ભરેલી છે. તેથી લોભના ઘરમાં પ્રીતિ, પ્રેમ-સંબંધ ખડું જ નષ્ટ થઈ જાય છે. એવી રીતે લોભ એકજ નહીં અનેક ગુણોનો વિનાશક છે. પૂજ્ય વાચકવર્યે પ્રશમરતિમાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે-

सर्व विनाशाश्रयिणः सर्वव्यसनैकराजमार्गस्य ।

लोभस्य को मुखगतः क्षणमपि दुःखान्तरमुपेयात् ॥

ખધા જ પ્રકારનાં વેર-વિરોધ અને ચોરી વગેરે વિનાશોનું ઘર તો લોભ જ છે. પરસ્ત્રી સેવન-ગુગાર-દાર-શિકાર, મદ્ય-માંસનું સેવન, વેશ્યાગમન વગેરે વ્યસનોનો રાજમાર્ગ સીધો લોભ જ છે. મનુષ્યને પોતાના હિતની વિપરીત દિશામાં જે લઈ જાય તે વ્યસન છે. એને આવવાનો રાજમાર્ગ આ લોભ છે. એવા લોભની જાળમાં ફસાયેલો કયો વ્યક્તિ એક ક્ષણ માટે પણ સુખને પ્રાપ્ત કરી શકે? અર્થાત્ લોભી ક્યારે પણ સુખ પામી શકતો નથી તેથી કરીને ખધા જ પ્રકારના વિનાશોનું આશ્રય સ્થાન લોભ જ છે.

મોહકના લોભમાં અષાઠાભૂતિ મુનિનું પતન:-

શું લોભ કેવળ રૂપીયા પૈસાનો જ હોય છે? ના એવું કોણે કહ્યું? દુનિયામાં એવી એક પણ વસ્તુ નથી કે જેના વિષયમાં લોભ ન થઈ શકે! અવશ્ય થાય જ છે! ત્યાં સુધી કે ખાવા પીવાની સામાન્ય વસ્તુઓમાં પણ ભલભલાને લોભ થઈ જાય છે. ઈતિહાસ પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન મુનિ મહારાજ શ્રી અષાઠાભૂતિ ભિક્ષા લેવા (ગોચરી) માટે રાજગૃહી નગરીમાં ફરી રહ્યા હતા. એટલામાં એક નૃત્યકાર નટ ના ઘરમાં જઈ પહોંચ્યા! નટ પુત્રી ભુવન સુંદરી અને જયસુંદરીએ લાડુ વહોરાવ્યા.

સ્વસ્થ, સુંદર, પ્રિય મોહક જોઈને અષાઠાભૂતિએ વિચાર્યું કે આ લાડુ ગુરુજને જ દેવો પડશે તો પછી મને શું આવા મળશે? પોતાની શક્તિથી રૂપ બદલી બીજી વાર લાડુ માટે પાછા ત્યાં આવે છે! નૃત્યકારની કન્યાઓએ ફરી લાડુનું દાન દીધું. મુનિને લોભ લાગ્યો. ત્રીજી વાર, ચોથી વાર, પાંચમી વાર, છઠ્ઠી વાર, સાતમી વાર આવી રીતે વારંવાર પોતાની શક્તિથી રૂપ પરીવર્તન કરીને મુનિ ત્યાં આવે છે અને ઘણા લાડવા વહોર્યાં. અંતે આ નાટક જોઈને ઘરના માલિક નૃત્યકારે પોતાની કન્યાઓને કહ્યું કે, આ મુનિને ફસાવો તેનું પતન કરો—આ કળાયુક્ત પુરુષ આપણને બહુ કામ લાગશે એવી રીતે લોભ દશાથી વારંવાર આવવાવાળા મુનિને તે કન્યાએ ફસાવ્યો, પાડ્યો, અને અષાઠાભૂતિ પતિત થઈ ગયા. ત્યાં જ એના ઘરે જ રહેવા લાગ્યા. બાર વર્ષ સુધી એના ઘરમાં સંસારી બનીને રહ્યા, (વિષય વાસનાના રંગ રાગમાં બંને સ્ત્રીઓની સાથે સંસારના ભોગોના ઉપભોગ કરતાં બાર વર્ષ વીતી ગયા. યદ્યપિ મુનિ એક દિવસ નિમિત્ત પામીને નીકળી ગયા. રાજ દરબારમાં રાજની સમક્ષ એક નાટક કર્યું. જે નાટકની અંદર પાપના પશ્ચાત્તાપની ધારામાં ચઢી ગયા. ભરત ચક્રવર્તીનું નાટક હતું. સ્વયં ભરતનું પાત્ર બન્યા હતા. નાટકના અંતે ભરત ચક્રવર્તીને જેમ કેવળજ્ઞાન થયું હતું તેવી જ રીતે અનિત્ય ભાવનામાં સ્થીર રહીને પાપના પશ્ચાત્તાપની પ્રક્રિયામાં ક્ષપકક્ષેણીમાં ચઢી ગયા અને ઘનઘાતી કર્મનો ક્ષય થતાંની સાથે જ મહાત્માને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ ગયું. કેવળી સર્વજ્ઞ બની ને મોક્ષમાં પહોંચી ગયા. પરંતુ લોભ કેટલો પ્રબળ હોય છે કે એક વાર તો પાડી જ દીધા, પતિત કર્યા તે બ્રહ્મ થઈ ગયા! “કંચન દેહી મુનિવર ચલે” કંચન=સોનું. સોનાને જોઈને એક વાર તો સારા એવા સંન્યાસી-તપસ્વી—ત્યાગી સાધુને પણ લોભ જાગ્રત થઈ જાય છે અને તેઓ પણ લોભનું પ્રમાણ વધવાથી પતિત થઈ જાય છે. હવે લાડુ જેવી સામાન્ય વસ્તુથી પતિત થઈ ગયા તો સોનાની તો વાત જ શી કરવી?!

લોભ દશામાં તપ-જપ બધું નિષ્ફળ :-

તપસ્વીને માટે તપ કરવો સહેલો છે. મહિના ના ઉપવાસ માસ-ક્ષમણ પણ સરળ છે, કલાકો સુધી મંત્ર જાપ કરવો પણ સહેલો છે.

સંસાર છોડીને સાધુ બનવું, ત્યાગ તપની સાધના કરવી અને અખંડ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું પણ સરળ છે. પરંતુ લોભવૃત્તિને ત્યાગ કરવો બહુ જ કઠણ છે. અત્યન્ત દુષ્કર છે. માસક્ષમણના તપસ્વી પણ લોભ દશામાં પડી જાય છે. જપ-ધ્યાનની સાધનાવાળા સારા એવા સાધકોનું પણ પતન મિનિટોમાં થઈ જાય છે. કારણ કે લોભ વૃત્તિ કેટલી પ્રબળ છે? પંચ મહાવ્રત ધારી કંચન કામિનીના ત્યાગી પણ લોભાદિ કષાય વૃત્તિમાં પડી જાય છે. અને લક્ષ્મીના દાસ-ગુલામ બની જાય છે. સાચે જ કહ્યું છે કે લોભથી મુનિરાજ પણ ફોલ પામે છે. બાહ્ય આચારનું પાલન, બાહ્ય પાપોને ત્યાગ સરળ છે. પરંતુ મનના અભ્યંતર પાપ કર્મોને ત્યાગ બહુજ કઠણ છે. યોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

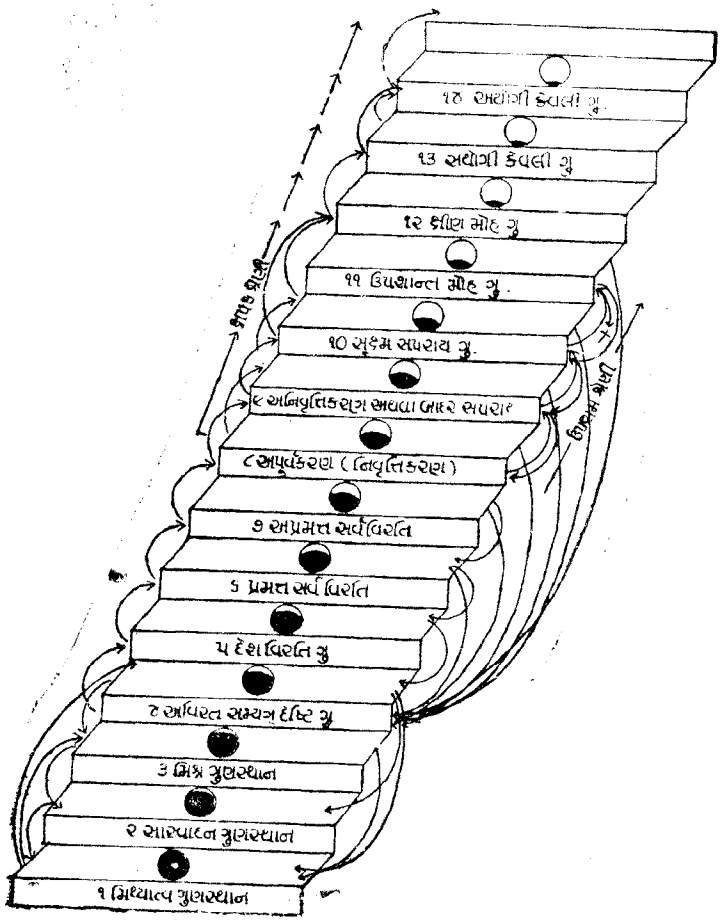
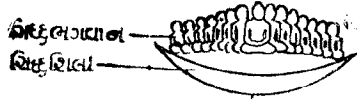
“પ્રાપ્યોપશાન્તમોહત્વં, ક્રોધાદિવિજયે સતિ ।

લોભાંશમાત્રદોષેણ, પતન્તિ ચતયોઽપિ હિ ॥

ક્રોધ, માન, માયા ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરીને ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાન પર ચઢેલો સાધક પણ અંશમાત્ર લોભના દોષથી પતિત થઈ જાય છે—પડી જાય છે—

ગુણસ્થાનેની દૃષ્ટિમાં લોભ કષાય—

આધ્યાત્મિક વિકાસના સૂચક ૧૪ ગુણસ્થાનક જૈન શાસ્ત્રોમાં બતાવેલા છે. કેવી રીતે આત્મા કર્મોને ક્ષય કરતાં કરતાં મોક્ષ પ્રાપ્તિની દિશામાં એક એક પગથિયું ચઢતો જાય છે. ચોથા ગુણસ્થાનકે શુદ્ધ શ્રદ્ધા, સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરીને સમ્યક્ત્વની બને છે. એ જ ભવ પાંચમાં દેશવિરતિ ગુણસ્થાન પર આવીને શ્રાવક બને છે. છઠ્ઠા સર્વવિરતિ ગુણસ્થાન પર સાધુ-મુનિ બને છે. સાતમા ઉપર ચઢીને અપ્રમત્ત સાધુ બનીને નિરતિચાર ચારિત્રનું પાલન કરે છે. આગળ શ્રેણીના શ્રી ગણેશ કરતાં કરતાં આઠમા અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાન પર ચઢીને પોતાની અનન્ત આત્મશક્તિઓને પ્રગટ કરે છે અને આગળ નવમા અનિવૃત્તબાહર ગુણસ્થાનક પર ચઢીને ક્રોધ-માન-માયા ને સર્વથા મૂળમાંથી નષ્ટ કરી નાંખે છે. વેદમોહનીય-હાસ્યાદિને પણ અહીં જ નાશ કરે છે. જેનાથી વિષય-વાસના-કામવિકાર બધા જ મૂળમાંથી

નષ્ટ થઈ જાય છે. હવે સ્ત્રી કોણ-પુરુષ કોણ એ ભેદ પણ નથી રહેતો. એના પછી આગળ દસમા સૂક્ષ્મ-સંપરાય ગુણસ્થાનક પર ચઢે છે. સુક્રિતનગર સુધી પહોંચવાની આ આત્મિક વિકાસની શ્રેણી છે. આત્માના કર્મોનો ક્ષય થતો જાય છે અને એક એક ગુણના સ્થાનો પ્રાપ્ત કરતો આત્મા આગળ વધે છે. તેથી આને ગુણસ્થાનક કહેવાય છે.

તમે સાપ્તીકીની રમત જોઈ હશે ! ઘણીવાર બાળકો રમે છે. સીડી આવે તો ઉપર ચઢે અને સપ્ આવે તો પાછો નીચે જાય. બસ એજ નાટક આત્માનું છે. કર્મોનો ક્ષય થયો અને ગુણો વધ્યા તો આત્મા ઉપર ચઢ્યો અને જો કષાયોએ ઘેરી લીધો-કર્મોનો ઉદય થઈ ગયો તો પાછો નીચે પડે છે. ત્યાં સુધી કે ૧૦ માં ૧૧માં ગુણસ્થાનકે ચઢીને પણ પડી જાય છે. નવમા ગુણસ્થાનક પર ક્રોધ-માન-માયા ત્રણે પ્રબળ કષાયોનો ક્ષય કરીને વિકાસની દિશામાં આગળ વધતો આત્મા દસમા ગુણસ્થાનકે આવ્યો. આનું નામ જ છે સૂક્ષ્મ-સંપરાય ! સંપરાયનો અર્થ છે કષાય જો સૂક્ષ્મરૂપે પડેલો હોય તો પણ તે છે તો કષાય જ એક દિવસ નાનો એવો અંશમાત્ર કષાય પણ પાડી દે છે. અંશમાત્ર નાનો કાંટોકે કાંચની કણી પણ વ્યક્તિને સ્વસ્થ સ્થિર ચાલવા દેતી નથી અને તીવ્ર વેદના ઉત્પન્ન કરે છે. એવી જ રીતે સૂક્ષ્મ લોભ પણ ઉદયમાં આવે તો સ્થિતિ ખગડી જાય છે. આ દસમાં ગુણસ્થાનકે સૂક્ષ્મ એવો લોભ ઉદયમાં આવીને પાડી દે છે. ત્યાંથી પડેલો ખબર નહીં પડતાં પડતાં કયાં સુધી પડી જાય. પગથીયાં પરથી પડતો વ્યક્તિ કયાં સુધી પડશે ? એ શી ખબર પડે ? સમજાય નહીં, જ્યારે જો પગથિયા ઉપર રોકાશે ત્યારે જ ખબર પડશે કે અહીં આવીને રોકાયો અહીં સુધી પડ્યો. વિચારો, લોભનો સૂક્ષ્મ અંશ પણ કેટલો પ્રબળ હશે ? કે જો દસમાં ગુણસ્થાનકેથી પણ આત્માને પાડવા સમર્થ છે. આ સામાન્ય વાત નથી. વિચારીએ તો ઘણી વિચારણીય ગંભીર છે. આપણે પ્રતિક્રમણ કરવાને ઉપાશ્રયમાં જઈએ છીએ તો ત્યાં પણ શું કરીએ છીએ ? પહેલા બેસવા માટે જગ્યા શોધતા હોઈએ છીએ એમાં પણ ખારીખારણાની પાસે કયાંય એવી સારી જગ્યા મળે કે જ્યાં ઘણા પ્રમાણમાં હવા આવતી હોય કેમ ? સાચું છે ને ? શું શરીર માટે સુખાકારીનો આ લોભ નથી ? દેહનું સુખ એ પણ લોભ જ છે. અથવા આમાં રૂપિયા પૈસાનો લોભ નથી. રૂપિયા પૈસા અને વસ્તુનો

લોભ તો સ્થૂલ લોભ છે. આને છોડવો તો સહેલો છે. સૂક્ષ્મ લોભ છોડવો ઘણો કઠણ છે. અહીં હવાના નાના નિમિત્તને લોભના રૂપમાં જોયો છે. એ પ્રમાણે લોભના લેહો અનેક છે. જે જીવોના લેહોથી જુદા જુદા પ્રકારનો બને છે.

લોભ અને લાભ :—

લોભ અને લાભની વચ્ચે જન્યજનક સંબંધ છે. વિચારો કે લોભ ક્યારે વૃદ્ધિ પામે? જ્યારે લાભ વધે ત્યારે, અને લાભ ક્યારે વૃદ્ધિ પામે? જ્યારે લોભ વૃદ્ધિ પામે ત્યારે. લોભ વિના લાભ કેવી રીતે થશે? અને વિના લાભ લોભ કેવી રીતે વધશે? સંસારનું આ એક એવું વિષયક છે કે જે અનન્તકાળથી આજે પણ સંસારના બધા જ જીવોને પોતાના વમળમાં ફસાવેલ છે. બધા જ જીવો આ ચક્રમાં ફસાયેલા છે. આગમમાં બરાબર જ કહ્યું છે કે :—

જહા લાહો તહા લોહો, લોહાલોહો પવ્વડ્ઢઈ ।

દો માસ કણય કજ્જં, કોડીંણ વિ ન નિટ્ઠયં ॥

જેમ જેમ લાભ વધતો જાય છે તેમ તેમ લોભ પણ વધતો જાય છે. લાભ થવાથી લોભ વધે છે. પછી લોભથી લાભ આ એક ભયંકર વિષયક ચાલ્યા જ કરે છે. જુગારના ક્ષેત્રમાં આ જ નિયમ કામ કરે છે. એક વ્યક્તિ જુગાર રમવા ગયો! નવો નવો પહેલીવાર જુગાર રમવા ગયો છે તો એનો સંકોચ ભાવ વગેરે જોઈને પહેલાં તેને કેવી રીતે લાભ કરાવવો એમ વિચારીને તેને બે-ચાર વાર લાભ કરાવે છે. તેણે ૨ રૂા. લગાવ્યા તો ૪ મળ્યા-૪ લગાડ્યા તો ૮ મળ્યા, ૮ લગાવ્યા તો ૨૦ મળ્યા અને ૨૦ લગાવ્યા તો ૧૦૦ મળ્યા એ પ્રમાણે જેમ જેમ લાભ વધતો ગયો તેમ તેમ લોભ વધતો ગયો. હવે એમણે જોયું કે કરોળીયાની જાળમાં માખીની જેમ આ ફસાઈ ગયો છે તો હવે પાડો. રમવાવાળો પોતાના લોભને રોકી નથી શકતો અને તે રમતો જ જાય છે. લોભ વધતાં જ તે શું કરે છે? સીધો જ ડબલ ઉછાળે છે. હવે વિચાર્યું કે સીધા ૧૦૦ લગાડું. ૧૦૦૦ આવી જશે. માની લો ભાગ્યે જોર કર્યું અને ૧૦૦૦ મળી પણ ગયા. પરંતુ હવે જેવો લાભ દસગણો થયો કે હવે લોભ પણ વધારે કુદાવશે. એણે સીધા જ ૧૦૦૦ લગાડ્યા અને એક જ મીનીટમાં ૧૦૦૦ ચાલ્યા ગયા.

ખીચારો બધું જ હારી ગયો ! માથું ફેડતો ત્યાંથી નીકળી જાય છે. પૈસા ગયા છે પરંતુ મનમાંથી લોભ તો નથી ગયો. પછી વિચારે છે કાલે વળી રમીશું એ રીતે પાકો જુગારી બની જાય છે. જુગારને વ્યસની બની જાય છે. એને મનમાં તે વૃત્તિ સતાવ્યા જ કરે છે અને તે લાલાપિત બનતો જાય છે. આ પાપ ભાગ્યના પુણ્યોદયને સમાપ્ત કરે છે. જુગારી ટેવથી લાચાર બની જાય છે. તે પોતાની ટેવ અનુસાર આચરણ ક્યાં વિના રહી શકતો નથી, છોડી શકતો નથી, માટે જ્ઞાનીઓએ જુગારને પણ સાત વ્યસનમાં અપાવેલ છે.

હવે આ જુગાર સર્વ પાપ કરાવે છે. કહેવત છે કે “હાર્યો જુગારી બમણું રમે” હવે રમવાના પૈસા ક્યાંથી લાવવા? ઘરથી માતા પિતા આપી નથી શકતા અને તે માતા પિતાને બતાવશે પણ નહીં પાપ છુપાવીને કરાય છે. હવે તે જુગાર રમવા માટે ચોરી કરશે ! ચોરી કરવા માટે રાત્રીએ બહાર નીકળશે. રાત્રીએ બહાર ચારેકોર અસામાજિક તસ્વેની સોબત થશે એટલો રંગ લાગશે. કોઈ પણ રીતે ક્યાંયથી ચારીને લાવીને પણ તે જુગાર રમવા જશે. આખી રાત્રી રમતા રહેવાને લોભ જાગશે. સંપૂર્ણ રાત્રી ઊંઘ ન આવે અને રમવામાં થાક ન આવે સ્ફૂર્તિ રહે એ માટે દાડૂ પીશે. બીડી, સિગારેટ તો આજે સાધારણ વાત થઈ ગઈ છે અને વળી દાડૂનો નશો દાડૂડીયાને ન કરવા યોગ્ય દુરાચારના સેંકડો પાપ કરાવતો જશે. પાપોની શંખલા ઉભી થઈ જશે.

ચોરી-જુગાર-દાડૂ-દુરાચાર—

કુળને કલંક લાગવાના ભયથી માતા-પિતા વગેરે સ્વજનો ઘરની બહાર કાઢી દેશે. સંભવ છે કે ચોરી, જુગાર, દાડૂ વગેરેમાં કચારેક પોલીસના હાથે પકડાઈ પણ જાય અને વર્ષો સુધી જેલની હવા, અને પોલીસના ડંડા પણ ખાતા રહે. બસ ગમે તે રીતે ૨૫-૫૦-૬૦ વર્ષોની જિંદગીમાં દુનિયાભરના પાપોને કરતો વર્ષો પૂરા કરી. સંસારમાંથી ચાલ્યો જશે. ૫૦-૬૦ વર્ષોમાં કરેલ પાપોની ઘણી મોટી સજા ભોગવવા માટે નરકગતિમાં લાખો, કરોડો, અબજો, વર્ષો (સાગરોપમ) સુધી એને સજા ભોગવવી પડશે ! ઓહ ! ૨ રૂપિયાના થોડા લોભની

પાછળ સાગરોપમ અર્થાત્ અસંખ્ય વર્ષોના લાંબા કાળ સુધી સળ લોગવવાનો સમય કેમ આવ્યો ? કદાચ પહેલાથી જ થોડા લોલાદિ પાપોથી બચી ગયા હોત તો આ સમય ન આવત. પરંતુ હજારો લાખોને પાપની સળ લોગવતા જોઈ, પાપીઓની દુઃખી-દયનીય દશા જોઈને પણ પાપ વૃત્તિ, પાપ પ્રવૃત્તિ છોડવાની પણ ઇચ્છા ક્યાં થાય છે ? તો પણ પાપ છોડવા કોણ તૈયાર છે ?

લોટરી પણ એક જુગારનો પ્રકાર છે :—

લોટરીએ કંઈ ઓછું નુકસાન નથી કર્યું. પરંતુ જે દેશની સરકાર-રાજ-જ જુગારી બની જાય પછી તે દેશની પ્રજાની પણ પાયમાલી અને ખરબાદી નજીકમાં જ છે. આજ સર્વ રાજ્યોની સરકારે લોટરીઓ કાઢી છે. એમાં પણ નાના-નાના ઉદ્યોગોને, વ્યાપારીઓને વ્યાપારી ક્ષેત્રમાં લાખો રૂપિયાના પ્રલોભન જોઈને લોટરી કાઢી છે. આ લોટરીનો આટલો લાંબો પહોળો વ્યવસાય કેમ ચાલી રહ્યો છે ? ક્યું કારણ છે ? ફક્ત એક જ કારણ છે આપણી લોભવૃત્તિ. સરકાર અને અન્ય ઉદ્યોગપતિ ફક્ત તમારી લોભ વૃત્તિની કમજોરીને સારી રીતે જાણી ગયા છે. તમારી કમજોર ગાડી એના હાથમાં આવી ગઈ છે. તે સારી રીતે આ સમજે છે કે-ખીજ કોઈપણ ઉદ્યોગ-કારખાના કરવામાં સંભવ છે નુકસાન થઈ પણ જાય પણ આ લોટરીના વ્યવસાયમાં તો નુકસાન સંભવ જ નથી. કપડાની મીલ અંધ થઈ શકે છે અને કોઈ કારખાનાં અંધ થઈ શકે છે. સંભવ છે કે તેના માલની વેચાણ ન પણ વધે, અને માલના વેચાણ વિના ઉત્પાદન કોણ વધારે ? પરંતુ એક વાત તો નિશ્ચિત છે કે માનવ જાતની લોભવૃત્તિ તો નષ્ટ થવાની જ નથી. ભલે હજારો મહારાજ રોજ કેટલો પણ ઉપદેશ કરતા રહે અથવા સ્વયં ભગવાન આવીને ઉપદેશ દેતા રહે તો પણ આ ધરતી પરથી સર્વથા લોભવૃત્તિ સમાપ્ત થાય અથવા પાપવૃત્તિ યા પાપ પ્રવૃત્તિ સર્વથા નષ્ટ થઈ જાય, નહીંવત્ રહે એ ક્યારેય પણ સંભવ નથી. તમારી લોભવૃત્તિ જ્યાં સુધી છે, ત્યાં સુધી તો લોકો તમારી લોભવૃત્તિની કમજોરીનો તો લાભ ઉઠાવશે જ. જે તમારી લોભવૃત્તિ અંધ થઈ જાય તો પછી એ જ ક્ષણે લોટરી જુગાર બધું જ અંધ થઈ જાય પરંતુ આ વિચારવું તો દિવસે તારા ગણવા જેવી વાત છે. ગુજરાતીમાં કહેવત છે કે જ્યાં

લોભીયા હોય ત્યાં ધૂતારા ભૂખે ન મરે? કેમકે ધૂતારા લોકો ઠગે છે અને લોભી લોકો શીઘ્ર એના શિકાર બની જાય છે. વધારે લોભી વધારે ઠગાય છે. લોભવૃત્તિ ઓછી હોય અને સતોષ વૃત્તિ હોય તો જરૂર બચી જશે.

લોટરીના દૂષણો :-

લોટરીએ કોઈ ઓછા દોષો ઉત્પન્ન નથી કર્યા! હજારો દોષો ઉભા કર્યા છે. કયા તો સમાજવાદ અને સમાનવાદની વાતો કરવાવાળી અમારી સરકાર! કે ના ના અમે તો બધાને સરખા બનાવવા ઇચ્છા રાખીએ છીએ-બધા સરખા બને. ધન, સંપત્તિ, પૈસા વગેરે બધામાં સરખા બને. વાતો તો બહુ સારી છે. પરંતુ આ મેલું રાજકારણ છે. લોટરી કાઢીને હજારો લોકોના પૈસા લૂંટી એક બે કે દસ વ્યક્તિઓમાં વહેંચી દેવા-આપી દેવાં હજાર બીખારી બને ત્યારે એક લક્ષાધિપતિ-કેટલાય રોડપતિ બને ત્યારે એક કરોડપતિ બને છે. શું આ સમાનતા છે? શું આનાથી ક્યારેય સમાજવાદ આવશે? કેટલી મૂર્ખતા છે એક બાબુ દેશમાં બેકારી-બેરોજગારીની સમસ્યા નિવારણ નથી પામતી સારા એવા સુશિક્ષિતો પણ બેકાર બેઠા છે અને બીજા બાબુ સરકારે લોટરીઓ ચલાવી છે. લોકો નોકરી કરીને પરાણે ૩૦૦, ૪૦૦, ૫૦૦ કમાય છે અને એમાં પણ લોભવશાત ૫, ૧૦, ૨૦ જાતની લોટરીની ટિકિટો ખરીદી લે છે જેમાં ૪૦, ૫૦, ૧૦૦ રૂપીયા પણ જતા રહે છે. મહીનાઓ અને વર્ષો સુધી લોટરીઓ ખરીદવા ઉપરાંત પણ ઇનામ લાગતું નથી. બીયારા આશાને આશામાં લોભવશાત ગરીબાઈના ખાડામાં પડતો જાય છે. સરકાર પરિશ્રમના પરસેવાની કમાણી કરવા માટે સમાજને શા માટે ફરજ નથી પાડતી? એ જ લોટરી નો એક દોષ ધર્મ ક્ષેત્રમાં પણ પ્રવેશી ગયો છે. હવે લોકો ભગવાનને સ્થાને લોટરીને પણ સાથે મુકી રાખે છે. તેની આરતી ઉતારવા લાગ્યા છે. લોટરી લાગી જાય એ હેતુથી લોટરી સામે રાખીને માળા ગણતા થઈ ગયા છે. માત્ર આશામાંને આશામાં આ વિષયમાં તો પાકો નાસ્તિક પણ આસ્તિક બનતો જાય છે. ખરેખર સાચું જ કહું છે કે “ આશાયા : એ દાસાસ્તે દાસા : સર્વલોકસ્ય ” જે આશાના રૂપ દાસ બનેલા છે. તેઓ તો સમસ્ત લોકના દાસ બનેલા છે.

આશા દાસીના દાસપણાનું પરિણામ :-

લોભને જન્મ આપનારી માતા કોણ છે ? ઈચ્છા કે આશા ? પ્રથમ ઈચ્છા મનમાં જાગે છે. પછી માનવ લોભને આધીન થાય છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કહ્યું છે. કે :- ઈચ્છા આકાશસમાન અનંતી છે. “ઈચ્છા હુ આગાસ સમા અણંતા” જેમ આકાશનો કયાંય અંત નથી. તેમ ઈચ્છા-આશા નો પણ અંત કયાં છે ? છેડો કયાં છે ? મોહાધીન આશાઓ પવનની લહેરો સમાન તથા શેખચલ્લીના વિચારોની જેમ સતત ચાલ્યા જ કરે છે. એની ન તો કોઈ હદ છે અને ન કોઈ દિશા છે. એજ પ્રમાણે લોભીને નથી તો કોઈ દિશા નક્કી કે નથી કાંઈ હદ નક્કી. લોભ તો સર્વત્ર ભટકે છે. આશા દાસીની ગુલામીમાં ફસાયેલા લોકોની ગતિ પરિગ્રહના કારણે નરક તરફ થાય છે. અને આશાવાદીની તો લોભદશા કેવી હોય છે ? લોભ શું કરાવે છે એ વિષયમાં રૂપવિજયજીની બનાવેલી એક નાનકડી સમગ્રાય જોઈએ. પ્રેરણાદાયી છે.

આશા દાસી વશ પડયા જડયા કમ જંજીર.

પરિગ્રહ ભાર ભર્યા પ્રાણી સહે નરક ની પીડ.

પરિગ્રહ ભાર ભર્યા પ્રાણી, પામે અધોગતિ દુઃખ ખાણી

જસ મતિ લોભે લલચાણી, રે ચેતન ચતુર સુણે ભાઈ.

તજે લોભદશા દુઃખદાયી રે ચેતન....૧

લોભે લાલચ જસ ઘણી, પરિણતિ નીચિ તેહ તણી !

લટપટ કરે બહુ લોક ભણી....રે ચેતન...૨

લોભી દેશ વિદેશ ભમે, ધન કારણ નિજ દેહ દમે,

તડકા ટાઠ ન દુઃખ ખમે....રે ચેતન....૩

લોભે પુત્ર પિતા ઝગડે, લોભે નરપતિ રહે વગડે !

લોભે બાંધવ ભેર લડે... રે ચેતન....૪

હાર હાથી લોભે ખીનો, કોણીકે સંગર બહુ કીનો

માતામહને દુઃખ કીનોરે ચેતન..... ૫

લોભારલે બહુ નડીયા, કાલાદિક નરકે પડિયા

નિરયાવળી પાઠે ચઢીયા..... રે ચેતન..... ૬

લોભ તણ સંવર કરજો, ગુરુ પદ પદ્મને અનુસરજો,

રૂપવિજય પદને વરજો.....રે ચેતન.....૭

લોભનું ચિત્ર કેવું હોય :-

લોભ ની જનની-માતા જે આશા (ધ્વિષ્ટા) દાસી ને જેઓ પણ આધીન થઈ ગયા. એને વશ થઈ ગયા અને આ આશાદાસીની જંજીરમાં જે બંધાઈ ગયા તે પ્રાણી પરિગ્રહના પાપથી ભારે બનીને નરકની પીડા સહન કરવા માટે નરક ગતિમાં જઈ પડ્યા. જેમ વધારે ભારથી એક નાવડી સમુદ્રમાં ડુબી જાય છે. તેવી જ રીતે પરિગ્રહના ભારથી મનુષ્ય નરકમાં નીચે ડુબી જાય છે, પડી જાય છે. જેની પણ યુદ્ધ લોભમાં લપેટાયેલી હોય છે. એની આવી જ દશા થાય છે. લોભીને હુંમેશા લાલચ વધારે હોય છે. તેથી એની પરિણતિ હલકી હોય છે. લોભી દેશ-વિદેશોમાં સર્વાત્ર ફરે છે. અને ધન પ્રાપ્તિની લાલચમાં પોતાનું શરીર સુકવી નાંખે છે. તે ન તો તડકો કે ગરમી જુએ છે. કે ન શીતળતાને ઠંડક જુએ છે. સર્વ દુઃખને સહન કરે છે. આ તેજ લોભ છે કે જેના કારણે પુત્રપિતા ઝગડે છે. માતા-પુત્ર લડે છે. એજ લોભના કારણે જે ધન પ્રાપ્તિ થતી હોય તો રાજા પણ જંગલમાં દિવસો પસાર કરવા રૌયાર થઈ જાય છે. ઋષભદેવના બંને મોટા પુત્રો ૧૨ વર્ષ સુધી લડ્યા. ઘણા સંઘર્ષ ચાલ્યો. ભગવાન વિદ્યમાન સ્થિતિમાં હતા તો પણ બંને ભાઈ એટલું લડ્યા તો વિચારો કે શું કારણ હશે? ફક્ત લોભ રાજ્ય લોભ પણ યુબજ ભારે હોય છે. ત્યાં સુધી કે કૌણિક જેવા પુત્રે મગધના મહાન સમ્રાટ શ્રેણિક (બિંબિસાર)ને પણ જેલમાં નાંખી દીધા. અને પિતાને બહુજ દુઃખ આપ્યું. લોભના પ્રારંભથી કાલ કુમાર વગેરે નરકમાં ગયા. અને આગમોમાં નિરયાવલિકાસૂત્રમાં જેનું વર્ણન આપ્યું છે. કેવી નરકમાં ગયા? કેવી નરકની વેદના સહન કરી! તેથી કરીને હે ભાગ્યશાળીઓ! લોભનો ત્યાગ કરીને સંવર ધર્મનું પાલન કરો. એટલે કે પોતાની વૃત્તિઓને પરિમિત કરો, લોભ વૃત્તિનો સંકેચ એ જ લાભપ્રદ છે. એમાં જ કલ્યાણ છે. એટલી હિતશિક્ષા રૂપવિ-જયજી મહારાજે આ પદમાં આપી છે અને લોભનું આખેહુખ ચિત્ર ઉભું કર્યું છે.

લોભ અને પરિગ્રહ (મૂર્છા) :-

પરિગ્રહનો અર્થ છે સંગ્રહ વૃત્તિ. મૂર્છા-તીવ્ર મમત્વ વૃત્તિના

લીધે થાય છે. પરિગ્રહી વ્યર્થસંગ્રહ પણ ઘણો જ કરે છે. જે અનાવશ્યક છે તે પણ વિચારે છે કે નહીં નહીં ભવિષ્યમાં કામ લાગશે. અરે અરે ક્યારેક તે કામ લાગશે જ. એ જ એની લોભ વૃત્તિ અંદર ભરેલી પડી છે. પરિગ્રહ પાપસ્થાનકતું સ્વરૂપ પાંચમાં પાપસ્થાનકના વર્ણનમાં અર્થાત્ આ પ્રવચનમાળાના આઠમા વ્યાખ્યાનમાં વર્ણન કરી ગયા છીએ. આ પરિગ્રહનું મૂળ શું છે? લોભ. દ્રવ્યપાપની પાછળ ભાવપાપ (અભ્યેતરપાપ) મૂળ કારણ હોય છે. હવે એ પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે પરિગ્રહથી લોભ વધે છે કે લોભથી પરિગ્રહ વધે છે? અગર જોવામાં આવે તે બંનેની વચ્ચે ઈંડા અને મરઘી જેવો સંબંધ છે. લોભથી પરિગ્રહ વધતો જાય છે અને પરિગ્રહથી લોભ વધતો જાય છે. જેમ બજારમાં જતા જતા લોભીની દ્રષ્ટિ ચારે બાજુ ઢુકાનેની બહાર લટકતી વસ્તુ, મૂકેલી વસ્તુઓ વગેરે જોઈને લાલાયિત થઈ જાય છે. અને લોભીયો પોતાના મનને તુરંત રોકી નથી શકતો. વશ નથી કરી શકતો. પરિણામે વસ્તુને મેળવવા માટે ઉત્સુક બની જાય છે એ જ પ્રમાણે લોભી વધારે ખર્ચો પણ કરે છે. જેથી ઘરમાં સંગ્રહ વધતો જાય છે. નીતિકારોએ એમ કહ્યું છે કે યદ્યપિ તમે બજારમાં જાઓ છો તે પણ તમે તમારી આવશ્યકતાને જુઓ. તમારી જરૂરીયાત શું છે? તમારું કામ કઈ વસ્તુ વિના ખીલકુલ ચાલી જ નથી શકતું તે તમે જરૂર ખરીદો. પરંતુ આવશ્યકતા ન હોવા છતાં પણ જો તમે ખરીદતા જ જતા હો તે સમજે કે તમે વ્યર્થ ખર્ચ કરો છો. અને પરિગ્રહ ઘણો વધારો છે. સંગ્રહવૃત્તિમાં ફસાતા જાઓ છો તેથી ગૃહસ્થીજીવન માં હંમેશા આવશ્યકતા જોઈને જ ખરીદી કરવી લાભદાયી હોય છે. લોભવૃત્તિના કારણે નિર્થક-નિરુપયોગી ખરીદવું, લાવવું અને વસાવવું ઉચિત નથી.

સ્વપ્નમાં લક્ષ્મીએ કહ્યું કે હું જાઉં છું—

લોભાવિષ્ટો નરો વિત્તં, વિક્ષતે ન સ ચાપદમ્ ।

દુઃખં પશ્યતિ માર્જારો, યથા ન લગુઢાહતિમ્ ॥

લોભથી ફસાયેલા વ્યક્તિને માત્ર પૈસા જ દેખાય છે. એટલો તે લોભાન્ધ છે. જેમકે બીલાડીને ઘરમાં ઘૂસ્યા પછી દૂધ જ દેખાય છે

પરંતુ એને મારવાવાળો લાકડી લઈને ઉભો છે, લાકડીનો ઘા કરશે તે પણ તેને ખ્યાલ નથી રહેતો. તેજ રીતે લોભાનધને પણ માત્ર પૈસા જ દેખાય છે. પરંતુ પૈસાની પાછળ ધૂપાયેલી આપત્તિ-વિપત્તિ નથી દેખાતી. ઘણીવાર આમ પણ જોવામાં આવે છે કે સંપત્તિની પાછળ આપત્તિ ઘણી ધૂપાયેલી છે. પ્રાયઃ સંપત્તિ-આપત્તિને ખેંચીને પોતાની સાથે જ લાવે છે.

લોભાવિષ્ટ ધન-ધાન્ય સંપન્ન સંપત્તિવાન શેઠને રાત્રીને વિષે એક વખત દેવીએ સ્વપ્નમાં આવીને કહ્યું કે શેઠજી ! હું કાલે તમારા ઘરેથી વિદાયગિરી લેવા માંગું છું. તમારે અન્તે જ માંગવું હોય તે જતાં જતાં પણ હું આપવા તૈયાર છું પ્રાતઃકાળે ઉઠીને શેઠે ધર્મપત્નિ અને વહુઓને આ વાત કહી જણાવી અને સાથે સાથે એમ પણ કહ્યું કે જો માંગવું હોય તેનું લીસ્ટ બનાવીને તૈયાર કરો. આજે રાત્રે લક્ષ્મીદેવી આવશે તો હું તેને આપી દઈશ. તેના અનુસારે લક્ષ્મી આપવા તૈયાર છે. ચારે વહુઓએ લીસ્ટ બનાવવું શરૂ કર્યું. સોનું-ચાંદી-ઘરેણાં વગેરે માંગવા છે. તેમણે લખ્યું કે સોનાનો સુમેરુ પર્વત, ચાંદીનો પર્વત-સોના-ચાંદીની ખાણો હીરા-રત્નોની બધી જ ખાણો માણેક-પન્નાના ઘરેણાં વગેરે, બધી જ જાતની બધા રત્નોની ખાણો વિવિધ પ્રકારના ઝવેરાત, સર્વ પ્રકારના આભૂષણ અને સોનાની વીંટીઓ ચાંદીના અલંકારો વિગેરે બધું જ આપજો. સર્વ પ્રકારના સર્વ કપડા પણ આપવામાં આવે! સર્વ પ્રકારના ધાન્ય, અનાજ, કઠોળ વિગેરે જેટલું પણ આ પૃથ્વી ઉપર છે તે બધું જ આપવામાં આવે. બધા જ પ્રકારની ધાતુઓથી બનેલા બધા જ વાસણો વિગેરે પણ અવશ્ય આપવામાં આવે. આ પ્રમાણે વહુઓએ મોટું લીસ્ટ બનાવ્યું. આટલું તો લખ્યું અને પછી વિચારવા લાગી કે ખરેખર તો યુદ્ધથી એક જ વારમાં એવું માંગી લઉં કે અમારી સાતમી પેઢીનો છોકરો પણ સોનાના પારણામાં જૂલો !!! આવી વિવિધ પ્રકારની માંગણીઓથી તૈયાર કરેલું લીસ્ટ શેઠને આપ્યું. શેઠ પણ રાતના લક્ષ્મીદેવીને લીસ્ટ આપવા માટે ઉત્સુક થઈને બેઠા હતા. ત્યાં તો લક્ષ્મીદેવી પધાર્યાં. શેઠે તે ચાંદી આપી. લક્ષ્મીદેવીએ તે લીસ્ટને સાવધાનીપૂર્વક વાંચી લીધું અને પછી કહ્યું, જુઓ શેઠજી ! હમણાં પહેલાં એક વસ્તુ લઈ આવું છું, પછી બીજી વસ્તુની વારી આવશે ત્યારે તે લઈ આવીશ. એમ કહી લક્ષ્મીજી સોનાનો મેરૂ પર્વત લઈને પધાર્યાં અને શેઠને વિનંતિ કરી કે લો,

આ કયાં મુકું ? શેઠે જ્યાં તે પર્વતને હાથ લગાડવા માંડ્યો કે તેટલામાં લક્ષ્મીએ હાથ છોડી દીધો, શેઠ પર્વતને પકડી શક્યા નહી, જાતને સંભાળી શક્યા નહી, પર્વત પડી ગયો અને શેઠ દબાઈ ગયા. લોભીની અંતિમ દશા નાશ જ છે. અતિ લોભની પાછળ વિનાશ અને સંપત્તિની પાછળ પ્રાયઃ આપત્તિ, વિપત્તિ આવતી દેખાય છે.

લોભીનો વૃદ્ધિ પામતો લોભ

સમુદ્રમાં જેવી રીતે ભરતી ઓટ આવે છે અને ભરતી આવવાથી એવું લાગે છે કે જાણે સમુદ્રમાં પાણી વધી ગયું. પરંતુ ત્રણ કલાક પછી જ્યારે પાણી ઉતરી જાય છે, ઓટ આવે છે ત્યારે એવું લાગે છે કે આ પાણી ઓચીંતુ ઓછું કેવી રીતે થઈ ગયું ? મનુષ્યની માનસિક સ્થિતિ પણ કંઈક એવા જ પ્રકારની છે. લોભ એ માનસિક છે, મન રૂપી સમુદ્રની અંદર આવતી ભરતીના તરંગો જેવા મનમાં લોભના તરંગો ઉછળે છે. એક પછી એક તરંગોના મોજાઓ એવા ઉછળે છે કે જાણે એક એક તરંગો અમણા, ચાર ગણા મોટા ભાસે છે. યોગ-શાસ્ત્ર સાથે જ કહ્યું છે કે,

ધનહીનઃ શતમેકં સહસ્રં શતવાનપિ ।
 સહસ્રાધિપતિર્લક્ષ્ઠં, કોટિં લક્ષેશ્વરોઽપિ ચ ॥
 કોટિશ્વરો નરેન્દ્રત્વં, નરેન્દ્રશ્રક્ષવર્તિતામ્ ।
 ચક્રવર્તી ચ દેવત્વં, દેવોઽપીન્દ્રત્વમિચ્છતિ ॥
 ઇન્દ્રત્વેઽપિ હિ સંપ્રાપ્તે, ચદિચ્છા ન નિવર્તતે ।
 મૂલે લઘીયાંસ્તલ્લોભઃ શરાવ ઇવ વર્ધતે ॥

નિર્ધન-દારદ્રી મનુષ્યને ઇચ્છા થાય છે કે મને સો રૂપિયા મળે, તે સો મળ્યા પછી હજારની અભિલાષા થાય છે. હજારવાળાને લાખ મળે એવી ઇચ્છા થાય છે. લાખ જેને મળ્યા છે એવા લક્ષાધિપતિને કરોડ મળે એવી ઇચ્છા સતત સતાવ્યા કરે છે. કરોડાધિપતિને અબજની ને એનાથી અગળ રાજ્ય મળે હું રાજા બનું એવી ઇચ્છા રહે છે. રાજા નરેન્દ્રને મોટા રાજાની અને મોટારાજાને એનાથી મોટા સમ્રાટની, સમ્રાટને ચક્રવર્તી બનવાનો લોભ લાગેલો છે. ચક્રવર્તીના મનમાં સ્વર્ગીય દેવોનું

સામ્રાજ્ય મળે એવી ઈચ્છા સતાવે છે અને જે દેવલોકમાં દેવ બનેલા છે તેને ઈન્દ્ર બનવાની ઈચ્છા સતત રહ્યા કરે છે. પરંતુ અનન્ત આકાશના જેવી ઈચ્છાઓનું જે ક્ષેત્ર છે તેમાં ઈન્દ્ર બન્યા પછી પણ ઈચ્છાઓનો અન્ત નથી આવતો. તે પણ ઉપરના પહની પ્રાપ્તિ માટે હંમેશા લાલાયિત રહે છે. એ જ કારણ છે કે દેવલોકમાં રાત-દિવસ સંઘર્ષ રાગ-દ્વેષની પ્રવૃત્તિ ચાલ્યા જ કરે છે. ચમરેન્દ્રે સૌધર્મેન્દ્રનું રાજ્ય લેવા તેની સાથે યુદ્ધ કર્યું આખરે તો 卐 સ્વસ્તિકની ચાર ગતિમાં દેવગતિ પણ છે. તે સંસાર ચક્રમાં જ ! તેથી એકાએક દેવગતિમાં જવાથી લોભની ઈચ્છા કેવી રીતે શાંત થશે ? આ જ એક એવું વિષયક છે કે થોડા-માંથી અધિકની ઈચ્છા અધિકવાળાને તેથી પણ અધિકની ઈચ્છા. આમ ઉત્તરોત્તર અધિક અધિક આગળની સંપત્તિ-સત્તા પ્રાપ્ત કરવાની આશા રાખીને બેઠા છે ! અન્તે વિચારીએ શું તમને આનો અન્ત દેખાય છે ? આકાશનો અન્ત કયાંય દેખાય છે ખરો ? તેવી જ રીતે લોભીની ઈચ્છાનો અન્ત કયાંય દેખાય છે ? સંભવ પણ છે ? કયાં અન્ત છે ?

કપિલ કેવલી-લોભથી ત્યાગ તરફ :-

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કપિલ કેવલીના ચારિત્રમાં સ્વયં વીર પ્રભુએ ઉપદેશ આપતા કહ્યું છે કે-એક બ્રાહ્મણનો છોકરો જે ભણવા માટે કાશી ગયેલો છે અને એક શેઠના ઘરે રોજ જમતો હતો, લોભન કરાવવાવાળી દાસીમાં આશક્ત થઈને ખરાબ સંબંધમાં ફસાઈ ગયો. દાસીના કહેવાથી રાજને જાગૃત કરવા માટે રાત્રે ગયો. ત્યાં પકડાઈ ગયો. રાજની પાસે ઉપસ્થિત કરવામાં આવ્યો. રાજએ માંગવા માટે કહ્યું, માંગ માંગ જેટલું માંગવું હોય તેટલું માંગી લે. કપિલે ઉત્તર આપ્યો કે વિચાર કરવાનો અવકાશ આપો, હું કાલે જવાબ આપીશ. એવું કહીને કપિલ ઉદ્યાનમાં જઈને એક વૃક્ષ નીચે એકલો બેસી ગયો, અને વિચારવા લાગ્યો, ખૂબ વિચાર્યું, કેટલું માંગું ? રાજ સોનું આપવા તૈયાર છે. પરંતુ કેટલું માંગું ? બે તોલા ? અરે ! બે તોલામાં શું થશે ? ૧૦ તોલા ? અરે શું થશે ? ૧૦૦ તોલા ? અરે ! શું થશે ? ૧૦૦૦ તોલા ? અરે ! શું થશે ? અરે ! ૧ લાખ તોલા ? પછી અરે ! એટલામાં શું થશે ? ૧

કરોડ તોલા સોનું પુરતું છે? અરે શું થશે? એટલામાં અચાનક કપિલને પોતાની મૂળભૂત અવસ્થા યાદ આવી. મનનો સંગ્રામ ચાલુ થઈ ગયો. હે આત્મન! તું કોણ હતો? શું લઈને આવ્યો હતો? તું ક્યાંથી આવ્યો છે? ક્યાં જવાનો છે? તારું શું કર્તવ્ય છે? અરે! આ તે શું કર્યું? તું શું કરી રહ્યો છે? આવી રીતે મનને સમજતી રહ્યો હતો.

“દો માસ કળયકજ્જ”, કોઢિણ વિ ન નિદ્દયં”

એ તોલા સોનાનું કાર્ય કરોડ તોલાથી પણ પુરું ન થયું કેટલી લાંબી લોભદ્રશા છે? અરે! આ બધું નિરર્થક છે. મિથ્યા છે. હું શા માટે આ પાપમાં ફસાયો? અરે રે આ મેં ભૂલ કરી છે. આ મારો અપરાધ છે. બસ, પશ્ચાતાપની ધારા શરૂ થઈ ગઈ પશ્ચાતાપની ધ્યાનાગ્નિમાં ધનધાતી કર્મચક્રચૂર થઈ ગયા. કર્મ બંધન તૂટી ગયા, અને કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થઈ ગયું. કેવળી અનન્તજ્ઞાની બની ગયા. ધન્ય-ધન્ય, કૃત-કૃત્ય બની ગયા. થોડોક લોભ છોડ્યો તો ક્યાંથી ક્યાં પહોંચી ગયા! જેઓ પણ લોભ છોડી શક્યા તેઓ નો તો બેડો પાર થઈ જ ગયો છે. પરંતુ જે લોભ ન છોડી શક્યા અને લોભના ગુલામ બની ગયા તેમની અધે:ગતિ જ થઈ છે, પતન જ થયું છે.

લોભથી નુકેશાન :-

લોભાત્ ક્રોધઃ પ્રભવતિ, લોભાત્ કામઃ પ્રજાયતે ।

લોભાત્ મોહશ્ચ, નાશશ્ચ, લોભઃ પાપસ્ય કારણમ્ ॥

લોભને કારણે ક્રોધ પણ વધે છે. જે વિષયમાં લોભ છે અને એ લોભની પાછળ લાલાયિત થઈને ભટકે છે તે છતાં પણ જ્યારે ધારણા-નુસાર વસ્તુ નથી મળતી ત્યારે ક્રોધ રૂપી ભૂત સવાર થઈ જાય છે. લોભને લીધે કામવાસના પણ પ્રબલિત થાય છે. લોભથી જ મોહ પણ વધે છે. તેથી આગળ વધીને લોભને કારણે જ નાશ પણ સામે જ દેખાય છે. એ માટે કહ્યું છે કે લોભ પાપનું કારણ છે. અનેક પાપો ને ખેંચી લાવવાવાળું આ લોહયુંબક છે,

સર્વેષાં પાપાનાં, નિમિત્તં લોભ એવ હિ ।

ચાતુર્ગતિક સંસારે, મૂયો ભ્રમ નિબંધનમ્ ॥

શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ' બહુ જ સ્પષ્ટ કહે છે કે, બધા જ પાપોનું નિમિત્ત કારણ મૂળમાં લોભ જ છે અને ચાર ગતિરૂપ સંસારમાં વારંવાર ભટકાવવા વાળો આ લોભ જ છે. સાચી વાત છે કે લોભને કારણે મનુષ્યની વૃત્તિ બગડે છે. ખરેખર નો પૂછવામાં આવે કે પાપનો બાપ કોણ છે?

પાપનો બાપ કોણ છે ? :-

૧૨ વર્ષ સુધી કાશીમાં વિવિધ શાસ્ત્ર ભણીને આવેલા પંડિતજીને તેમની ધર્મપત્નિએ પૂછ્યું કે પાપનો બાપ કોણ? પંડિતજી તો પોતાની અષ્ટાધ્યાયિને યાદ કરતાં માથુ ખંજવાળવા લાગ્યા. અરે! આટલા નાના પ્રશ્નનો જવાબ નથી મળતો? શું કરું? પાછો કાશી-બનારસ ભણવા જઈ? ફરી કાશી જવા નીકળ્યા! અર્થે રસ્તે એક વેશ્યાનું ઘર આવ્યું. એક દિવસ માટે ત્યાં વિશ્રાંતિ લેવાનું વિચારે છે. એટલામાં વેશ્યાએ આમંત્રણ આપ્યું, પધારો... પંડિતજી ઘરમાં ગયા. + વાતચિતથી ખબર પડી કે આ વેશ્યા છે. અને હું આના ઘરે કયાંથી આવી ગયો? ચાલો....ચાલો....ચાલતા થઈએ. વેશ્યાએ પૂછ્યું પંડિતજી ક્યાં જઈ રહ્યા છો? અરે! કાશી જઈ રહ્યો છું? કેમ પંડિતજી તમે તો સારી રીતે ભણીને આવ્યા છો અને ફરી પાછા કેમ જઈ રહ્યા છો? પંડિતજીએ કહ્યું. કંઈક બીજું પાછું ભણવું પડશે. કારણ કે પાપનો બાપ કોણ છે? એનો જવાબ નથી મળતો, તે સાંભળી વેશ્યા રહસ્ય સમજી ગઈ. એણે કહ્યું પંડિતજી એક દિવસ તો તમે રહી જાવ. મને પણ કંઈક આતિથ્યનો લાભ આપતા જાવ.

તમારું ચરણામૃત ગ્રહણ કરું, વેશ્યા પાણી લઈ આવી. પંડિતજી ચમકી ગયા, અરે! હૃદય તું તો વેશ્યા છે અને હું તો બ્રાહ્મણ પંડિત! તારો સ્પર્શ તો મને બ્રહ્મ કરી નાંખશે. એટલામાં વેશ્યાએ એક સોનામહોર દેખાડી, લાડુ આદિ નૈવેદ્ય મૂક્યું; પંડિતજી ચૂપ થઈ ગયા. અને વેશ્યાએ બ્રાહ્મણની પૂજા કરી વિનંતી કરી, પંડિતજી! આજ તો તમારું લોજન હું બનાવીશ, તૈયાર થયું; વેશ્યા થાળીમાં પીરસીને લાવી, લાડુને ગુલાબ જાંબુ વગેરે જોઈને પંડિતજીનું મન લોભાણું, ખાવા એસી ગયા, વેશ્યાએ હાથ જોડીને વિનંતી કરી ગુરુજી આજ તો મારે

હાથે જ જમો મને પણ પાવન કરો, પંડિતજી લડકી ગયા પર તુ વેશ્યાએ ૪-૫ સોના મહોર દેખાડતા કહ્યું. પંડિતજી સોના મહોર આપીશ. તમને શું વાંધો છે? આમ પણ કાશી જઈ જ રહ્યા છો તો ત્યાં જઈ ગંગામાં સ્નાન કરીને પવિત્ર થઈ જાઓ.

સોનામહોરથી પંડિતજીનું મન લોભાચું અને વેશ્યાની વાત ઠીક લાગી. પંડિતજીએ મોઢું ખોલ્યું. મોઢું આગળ ક્યું, કે જેથી લાડુ ખવરાવવાના બહાનાથી હાથ આગળ કર્યો અને વેશ્યાએ એક જોરથી પંડિતજીના મોં પર તમાચો મારી દીધો અને કહ્યું કે હવે જવાબ તમને મળ્યો. પાપનો આપ કોણ છે? જોલો, પંડિતજીએ કાન પકડયા ખરેખર સાચી વાત છે. પાપનો આપ લોભ છે. વેશ્યાએ કહ્યું કે કાશી જવાની જરૂર નથી. ઘેર જાઓ. એવા જવાબો મોટા ગ્રંથામાં નથી મળતા એ તો લોક વ્યવહારમાં મળે છે. પંડિતજી શરમાઈ ગયા, અને ત્યાંથી ચુપચાપ ચાલ્યા ગયા. સાચે જ કહ્યું છે કે.—

આકરઃ સર્વ દોષાણાં, ગુણગ્રસન રાક્ષસઃ

કન્દો વ્યસનવલ્લીનાં, લોભઃ સર્વાર્થવાધકઃ ॥

જે સર્વદોષોની ખાણ છે, સર્વ ગુણોનો કોળીયો કરવામાં જે રાક્ષસ સમાન છે અને સર્વ વ્યસનરૂપી લતાઓનો જે કન્ઠ છે, આવો લોભ, હકીકતમાં સર્વ સિદ્ધિમાં બાધક તત્ત્વ છે. શુભ કાર્યોને અટકાવનાર છે. મનુષ્ય ગમે તેટલો ગુણવાન હોય, સેંકડો ગુણોનો માલિક હોય છતાં એક લોભનો દ્રોષ એટલો પ્રબળ છે કે સર્વ ગુણોનો નાશ કરી દે છે. જેવી રીતે કોઈ સાધુ સંત મહાત્મા હોય અને એમનામાં લોભવૃત્તિ જાગે અને બધું માંગવા લાગે તો પરણામ શું આવે? લોકોની દૃષ્ટિમાં તેઓનું માન જળવાશે નહીં, લોકો તેમને આદર આપી શકશે નહીં, એમની છાપ પણ સારી નહીં પડે અને લોકોનો વિશ્વાસ તેમનામાંથી ઉડી જશે. પછી લોકો એમને ઉપદેશ સહૃદયતાથી સાંભળશે નહીં અને સાંભળશે તો અસર પણ નહીં થાય, લોકો ઉપદેશકની વાત ઉપર ધ્યાન નહીં આપી શકે. આથી લોભ સર્વ ગુણોનો ઘાતક દુશ્મન છે. સર્વ દોષોને આમંત્રણ આપવાવાળો લોભ છે. લોભના ઘરમાં એક પણ ગુણ ટકી શકતો

નથી, રહી શકતો નથી. બધા દોષોનું સ્થાન લોભ છે. લોભીને માટે દુનિયાનું ન તો કોઈ પાપ વજ્ય છે, ન તો કોઈ ખૂણું નિષિદ્ધ છે. તેને સર્વ વસ્તુનું આકર્ષણ થતું રહે છે.

લોભગ્રસ્ત સંન્યાસીની વિટંબના :-

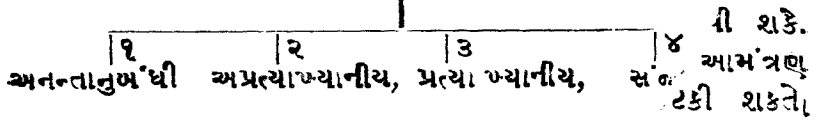
સંન્યાસી જંગલમાં એક જૂંપડીની અંદર રહેતો હતો. લાંગોટી સિવાય એની પાસે કંઈ હતું નહીં. તે પોતે અત્યંત મસ્તીમાં નિશ્ચિંત થઈને ધ્યાન સાધના કરતો હતો. એક વખત ઉંદરે લાંગોટી કાપી નાખી, સંન્યાસી પોતાની ફરીયાદ લઈને બાજુના રાજ્યના રાજદરબારમાં ગયા. રાજાને વાત જણાવી. રાજાએ ઉપાય બતાવતાં કહ્યું કે તમે એક ખિલાડી લઈ જાવ, એના અસ્તિત્વથી ઉંદરો ત્યાં આવશે જ નહીં. અને રાજાએ ખિલાડી આપી. થોડા દિવસ થયા, ખિલાડી કમંડલમાંથી સંન્યાસીનું દુધ પી ગઈ. ફરી આ સમસ્યા લઈને રાજા પાસે આવ્યા તો રાજાએ કુતરો આપ્યો. હવે કુતરાને દુધ ક્યાંથી પીવડાવવું? લોજન ક્યાંથી કરાવવું? એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતાં તે ફરી રાજા સમક્ષ ઉપસ્થિત થયાં તો રાજાએ તે પ્રશ્નનું નિરાકરણ કરવા માટે એક ગાય ભેટમાં આપી. અરે, પણ આ ગાયને ઘાસ વિગેરે ક્યાંથી ખવડાવવું? કોઈકના ખેતરમાં ધૂસીને ગાય ઘાસ ખાવા લાગી તો ત્યાંના માણસોએ ગાયને મારીને ભગાડતા ભગાડતા આવીને સંન્યાસી ઉપર પર આક્રોશ કર્યો, કે તમે તમારી ગાયને સંભાળો. સંન્યાસી ફરી રાજા પાસે આવ્યા. રાજાએ આ પ્રશ્નનો ઉકેલ કરવા માટે ૨ વીંધા જમીન આપીને કહ્યું કે તમે ખેતી કરજો એમાં જે ઘાસ ઉગે તે ગાયને ખવડાવજો. આ પ્રમાણે ખેતી કરતા સંન્યાસીને એક વાર વિચાર આવ્યો અરે. હવે તો મારી ધ્યાનસાધના સાવ નષ્ટ થઈ ગઈ! હવે મારામાં અને કોઈ ગૃહસ્થીમાં શું ફરક પડ્યો? અરે રે.... આ સંસાર જ એવો છે કે જેમાં એક વસ્તુની પાછળ બીજી વસ્તુનો લોભ જાગતો હોય છે, બીજી વસ્તુની પાછળ ત્રીજી વસ્તુની આવશ્યકતા ઉભી થાય છે. અને આમ જ રાત્તર એક પછી એક વસ્તુનો લોભ જાગતો રહે છે. આ પ્રક્રિયાનો જ અંત જ નથી. એક રસ્તાના ભિખારીને પણ હું ચકવતી બની મનુસાર ખેલો લોભ હોય છે. મહત્વાકાંક્ષા હોય છે. સંન્યાસી, સાધુ સંતો તૃપ્તિ ન રાખે, ઈશ્વરનું સમ્યક્ પ્રણિધાન ન કરે તો લોભને

આધીન થઈ જાય છે, મોટામાં મોટા રાજા, સમ્રાટ પણ લોભને આધીન થઈ જાય છે. ટૂંકમાં વસ્તુની પ્રાપ્તિથી લોભની નિવૃત્તિ થતી નથી, પણ ઈચ્છાના ઉન્મૂલનમાં જ લોભની નિવૃત્તિ છે.

સંસારમાં કોઈપણ એક પદાર્થની ઈચ્છા થઈ, તેને માટે જીવ પ્રવૃત્તિ કરે છે, પછી તેની પ્રાપ્તિ થાય છે અને જીવ થોડા સમય માટે તૃપ્તિનો અનુભવ કરે છે. થોડા સમય માટે તે ઈચ્છાનો અંત થયો હોય તેવો ભાસ થાય છે. પછી ફરી ઈચ્છા, પ્રવૃત્તિ, પ્રાપ્તિ અને તૃપ્તિનો ચક્રાવેશ શરૂ થાય છે, હવે આ વિષયકનું જે સંશોધન કરીએ તો ખબર પડે કે આપણે ઈચ્છા પૌદ્ગલિક પદાર્થોની કરીએ છીએ, તે પદાર્થો સ્વયં વિનાશી છે એટલે તેનાથી મળતી તૃપ્તિ પણ વિનાશી બને છે. એના કરતાં જે અવિનાશી એવા આત્મ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરવા માટે જે ઈચ્છા કરીએ, તેના માટે પ્રવૃત્તિ કરીએ. તેની પ્રાપ્તિ થતાં જે તૃપ્તિ થશે તે અવિનાશી હશે સાદિ અનંત હશે, હવે અતૃપ્તિ ની ઉપસ્થિતિ જ ન થતાં ફરી ઈચ્છા, લોભ, ગૃહિ આસક્તિ વિ. ની શક્યતા જ ચાલી જશે. એટલે લોભના મૂળમાં ઈચ્છાતત્ત્વ છે આ ઈચ્છાનું જે ઉઠ્ઠવી કરણ sublimation કરવામાં આવે તો લોભનો નાશ થઈ શકે છે. પર વસ્તુમાં આકર્ષણ થાય છે, માટે તેની ઈચ્છા થાય છે હવે જે સમ્યગ્જ્ઞાનના બળે સ્વરૂપનું આકર્ષણ થાય તો પર પદાર્થની ઈચ્છાનો અભાવ થઈ જાય.

ઈચ્છાની ઉત્પત્તિ વસ્તુની પ્રાપ્તિ કે અપ્રાપ્તિ ઉપર આધારિત નથી એક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે જેની પાસે જેટલું વધારે છે તેને તેટલો વધારે લોભ થાય છે? અને જેની પાસે જેટલું ઓછું હોય છે તેને લોભ તેટલા ઓછા પ્રમાણમાં થાય છે? ના, એવું જ નથી. જેની પાસે અધિક વસ્તુઓ છે તેનો લોભ નથી થતો એવું પણ નથી એને લોભ આગળને આગળ ખેંચતો રહે છે. આ અણઉકેલાયેલો કૈયડો છે અને જેની પાસે નથી એનો પણ લોભ આગળ વધતો જ જતો હોય છે. લોભ પણ છે. અને સાથે સાથે આશા અને તૃષ્ણાઓ પણ છે.

રંગની ઉપમાંથી લોભના ચાર પ્રકાર

અનન્તાનુબંધી લોલ :-

(૧) લોલ કાળારંગની જેમ અશુભ ગણાય છે. અહીં ચિત્રમાં પાકા-કાચા રંગની ઉપમા આપીને લોલને ચાર પ્રકારે બતાવ્યો છે. પહેલા નંબરમાં કપડામાં લગાડેલો રંગ કીરમજી જેવો છે. જો કપડા ઉપર ચઢાવવામાં આવે તો તે ક્યારેય ઉતરતો નથી અને કપડું કાઠી જાય તો પણ રંગ જતો નથી અને કપડાને આગમાં બાળવામાં આવે તો તે બળી જાય છે. પણ તે રંગ કપડા ઉપરથી ઉતરતો નથી એવી જ રીતે જીવનની સુધી રહેવાવાળો તથા મૃત્યુનાંતરમાં સાથે આવનારો છે તે લોલ અનન્તાનુબંધી લોલ.

(૨) અપ્રત્યાખ્યાનીય લોલ :-

જેની મર્યાદા ૧ વર્ષથી અધિક છે. દા.ત., ચિત્રમાં બતાવ્યા અનુસાર ગાડાનાં પૈડાની મળી જે છે તેને જો કપડા ઉપર લગાડવામાં

આવે તો તેનો ડાઘ જવો બહુ મુશ્કેલ છે. તો પણ ઘાસલેટ, પેટ્રોલ, અથવા થીનરથી ઘોયા પછી અને પછી પણ એકાદ વર્ષ સુધી ઘોતા રહેવાથી ડાઘ સંપૂર્ણપણે ચાલ્યા જાય છે એવો આ બીજો અપ્રત્યાખ્યાનીય લોભ છે. જે ગાડાના પૈડાની મળીના રંગ જેવો છે અને એકાદ વર્ષ સુધી ટકે છે.

(૩) ત્રીજો પ્રકાર પ્રત્યાખ્યાનીય લોભનો છે. જેની કાળ સમયમર્યાદા ૪ મહિનાની છે. રંગોના ઘટ્ટપણામાં આછો થતો એવો આ ત્રીજા લોભનો રંગ માતા બાળકની આંખમાં મેંશ આજે છે તેના જેવો છે. મેંશ આંજતા આંજતા એનો પણ ડાઘ આંખોની ચારે બાજુ લાગી જાય છે. એની પણ પોતાની મર્યાદા હોય છે. એવો લોભ વધારેમાં વધારે ૪ મહિના સુધી રહે છે.

(૪) ચોથો પ્રકાર જે સંજવલન લોભનો છે તે બહુ જ સરળ છે. તેને સરળતાથી છોડી પણ શકાય છે. તેનો આછો રંગ સંજવલન લોભને હળદરની ઉપમા આપવામાં આવે છે. જેમકે કપડા ઉપર હળદર લાગી ગઈ તેને થોડીવાર તડકે મુકવામાં આવે તો સૂર્યના તાપથી ઉડતા વાર લાગતી નથી દૃશ્ય ગુણસ્થાનકથી આગળ આવો લોભ હોય છે. જે આવે તો પણ હળદરના રંગની માફક ઉડી જાય છે, બહુ જ જલ્દી નષ્ટ પણ થઈ જાય છે. એવી રીતે લોભને રંગની સાથે ઉપમા આપતા કાચા-પાકા રંગની તરતમતા ૪ પ્રકારે બતાવવામાં આવી છે. જે ઉત્પન્ન થાય અને શીઘ્ર શાંત પણ થઈ જાય છે. નહીં તો લોભીની લોભ દશા બહુ વિકૃત થઈ જાય.

લોભ દશાને કારણે બધા જ પાપોને આમંત્રણ :—

લોભ એ એક એવું પાપ છે કે એની તીવ્રતાની સાથે બધા જ પાપોનું આગમન થાય છે. લોભી મનુષ્ય જ્યારે પોતાની લોભવૃત્તિને વશમાં રાખી શકતો નથી ત્યારે પરિણામ સ્વરૂપ લોભી હિંસા-ગુડ-ચોરી દુરાચાર પરિશ્રદ્ધ ક્રોધ-માન-માયા-કલહ વગેરે બધા જ પાપોને આમંત્રણ આપે છે. અર્થાત્ લોભીને માટે સર્વ પાપોનું સેવન કરવું અત્યંત સરળ છે. તે કોઈ પણ પાપમાં શીઘ્રતાથી પ્રવેશ કરી શકે છે. લોભીને હિંસા કરવામાં પણ વાર નથી લાગતી. કદાચ કોઈ સ્ત્રીના શરીર ઉપર અત્યંત

મૂલ્યવાન આભૂષણો જોઈને લોભીનું મન જો તે લેવા લાલાયિત થાય પછી તેને તે સ્ત્રી હત્યા કરવામાં પણ વાર નહીં લાગે ! અહીં એ વિચારવા યોગ્ય છે કે જેવી રીતે એક વસ્તુ ઉપર તમને લોભ-મોહ છે જ્યારે તે વસ્તુ તમારી નથી તો એ વિચારો કે એ વસ્તુ જેની હશે એને એની ઉપર કેટલો લોભ હશે ? વધારે જ હશે. આ તો બિલકુલ સ્વાભાવિક જ છે. હવે તે સ્વેચ્છાથી તમને કેવી રીતે આપશે ? એનાથી કેવી રીતે છુટશે ? હવે જ્યારે કે તે વ્યક્તિથી છૂટી શકે તેમ નથી ને તમે તે વસ્તુ પરાણે લેવા માંગો છો તમે જૂંટવી લેવા ઇચ્છો છો અને તે નહીં છોડે તો તમે મારજૂડ કરીને લેવા માંગો છો, છેવટે પરિણામ શું આવશે ? તેનું પણ મન એ વસ્તુમાં જ રહેશે. કદાચ લૂંટવાવાળો તેને મારી નાંખશે તો તેનો જીવ અર્થાત્ મમત્વભાવ-મોહવૃત્તિ તે વસ્તુની પાછળ લાગી રહેશે અને શક્ય છે કે તે મરીને તે વસ્તુની પાછળ ખીજા જન્મે પણ કરશે અને લોભ પણ એક ખતરનાક કષાય જ છે જેને લીધે ભવોની પરંપરા વૃદ્ધિને પામે છે.

લોભવૃત્તિથી ભવોની પરંપરા :-

પૂજ્ય યાકિની મહત્તરાસુનુ હરિભદ્રસૂરી મહારાજના ગ્રંથ સમરાદિત્ય ચરિત્રમાં ગુણસેન અને અગ્નિશર્માની જે ભવપરંપરા આગળ વધે છે તેના ત્રીજા જન્મમાં શિખકુમારે આચાર્યદેવશ્રી વિજયસિંહસૂરી મહારાજને વૈરાગ્યનું કારણ પૂછ્યું અને તેનો ઉત્તર આપતાં તેણે પોતાની પૂર્વજન્મની ભવપરંપરાનું કારણ જતાવતાં કહ્યું કે સાંભળો માત્ર લોભવૃત્તિના કારણે અમારા કેટલા જન્મ થયા ? અને કેટલી ઘાંખી વૈર પરંપરા લોભના કારણે ચાલી એ જોવા જેવી વાત છે. વાત એ પ્રમાણે છે કે :-

અમરપુર શહેરમાં અમરદેવ શેઠના બે પુત્રો ગુણચંદ્ર અને બાલચંદ્ર હતા. વ્યાપાર માટે વિદેશ ગયા. ઘણા બધા ધનની પ્રાપ્તિ કરીને બાકીની વસ્તુઓ વેચીને તેનું હીરા, મોતી, રત્ન સોનાચાંદી વગેરેના ઘરેણામાં રૂપાન્તર કરી પોતાના દેશમાં પાછા ફરતા હતા. ત્યારે સમાચાર મળ્યા કે પોતાના દેશ અમરપુરમાં ચુદ્ધ ચાલી રહ્યું છે. તેથી કરીને ચારેબાજુથી પ્રજાજનો ભાગી રહ્યા છે. તેથી તે બંને ભાઈ પણ નજીકમાં વિજયલક્ષ્મી પર્વત હતો ત્યાં ચઢી ગયા અને પરસ્પરવિચાર-

વિમર્શ કરીને આ બધું જ ધન એક સુવર્ણ કુંડમાં ભરીને અહીં જમીનમાં દાટી દેવામાં આવે તો સારું પડશે, ધન બચી જશે. પછી ક્યારેક આવીને લઈશું. એમ વિચારીને એક નાળીયેરીને નીચે ખાડો ખનાવીને દાટી દીધું. પછી ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. થોડા દિવસ પછી યુદ્ધની પૂર્ણાહુતિ થઈ ગઈ અનેના મનમાં લોભવૃત્તિ જાગૃત થઈ, ગુણ્યંદ્રે વિચાર કર્યો કે આ બધું ધન હું જ લઈ લઉં. બધું જ મને મળી જશે એમ વિચારીને મોટા ભાઈએ નાનાભાઈ બાલચંદ્રને લોજનમાં ઝેર આપીને મારી નાખ્યો અને ખુશ થયો વાહ ! આ બધું જ ધન મારું. લોભી શું કરે છે ? લોભની તાકાત કેટલી કે એક જ માતાના બે પુત્રો-ભાઈ-ભાઈનું સગપણ-એક જ લોહી-છતાં લોભની પાછળ પાગલ બનેલો વ્યક્તિ સગા ભાઈને પણ મોતતે ઘાટ ઉતારી દેતાં વિચાર કરતો નથી. ધનનો વિચાર કરીને વારંવાર ખુશ થયો છે, મારી પાસે બહુ જ વધારે છે એમને એમ મનમાં રાજી થતો થાય છે. પરંતુ તીવ્રપણે કરેલા પાપકર્મનો ઉદ્ધવ પણ શીઘ્ર જ મળે છે અને ક્ષણ પણ તે અનુસાર અશુભ જ પ્રાપ્ત થાય છે. ગુણ્યંદ્રને પણ તે પર્વત ઉપર સર્પ કરડે છે અને વિષના તીવ્ર અસરથી તે ત્યાં જ મૃત્યુ પામે છે. બને ભાઈ મરી ગયા અને ધન ત્યાં જ પડ્યું રહ્યું. ધનની પાછળ બંને ભાઈઓનું મનુષ્યજીવન નિષ્ફળ ગયું. ભાઈની હત્યાના પાપથી ગુણ્યંદ્ર મરીને નરકે ગયો અને બાલચંદ્ર નાનો ભાઈ બ્યંતર ગતિમાં ગયો. ત્રીજા જન્મમાં ગુણ્યંદ્રનો જીવ નરકમાંથી નીકળીને સર્પ બન્યો અને બ્યંતર ગતિમાંથી આવીને બાલચંદ્રનો જીવ દેવહત્ત નામનો સાર્થવાહનો પુત્ર બન્યો. યોગાનુયોગ લોભ-મોહ કર્મના આકર્ષણથી લક્ષ્મી નિલય પર્વત પર ગયો. પોતાનું નિધાન જ્યાં દાટેલું હતું ત્યાં મિત્રો સાથે ગયો. સર્પનું બીલ જોઈને કૌતુકથી ધન લેવા ગયો. ત્યાં પહેલેથીજ સર્પ (ગુણ્યંદ્રનો જીવ) રહેલો હતો. તેણે ડંખ ઈધને દેવહત્તને મારી નાખ્યો. અહીં વસ્તુપાલ-તેજપાલનું દ્વંડાંત યાદ આવતા વિચાર થાય છે કે આત્માની પરિણતી શુભ હોય તો શુભક્ષણની પ્રાપ્તિ થાય છે અને અશુભ હોય તો અશુભની પ્રાપ્તિ થાય છે. કયાં તેજપાલ-વસ્તુપાલ કે જ્યાં ધન દાટવા ગયા તો ખોદતાં બીજું ધન હાથ લાગ્યું અને બાલચંદ્ર પોતાનું દાટેલું ધન લેવા જતાં સર્પનો ડંખ મળ્યો. તથા જીવનનો અન્ત ! અધ્યવસાયમાં અહીં લોભ રહેલો હતો. દેવહત્ત

ની સાથેના મિત્રોએ ઇંટ અને પથ્થરથી સર્પને મારી નાખ્યો. લોભીની દુર્ગતિ અને દુઃશાંજ થાય છે. પ્રાયઃ કરીને તીવ્ર લોભના ઉદયવાળા મરીને તિર્યચ ગતિમાં સર્પ, નોળીયા, ઉંદર વગેરે જન્મોને ધારણ કરે છે. સર્પ ત્યાંથી મરીને તેજ પર્વતમાં સિંહ થયો અને ખાલચંદ્ર નો જીવ ઇન્દ્રદેવ નામનો મનુષ્ય થયો. શિકાર કરવા માટે લક્ષ્મીનિલય પર્વત ઉપર ગયો જ્યાં સિંહ પહેલાથી જ ખબનાના બીલ ઉપર બેઠેલો હતો. ત્યાં ઇન્દ્રદેવે તીવ્ર છોડયું ત્યારે સિંહ પણ છલાંગ મારી ને ઇન્દ્રદેવ પર કૂદી પડ્યો. તેને ફાડી ખાધો. પરંતુ તીવ્ર ધાના કારણે સિંહ પણ મૃત્યુ પામ્યો. બંને મરીને યુગલ પુત્રના રૂપમાં ચંડાળને ઘેર ઉત્પન્ન થયા. એકનું નામ કાલસેન અને બીજાનું નામ ચંડસેન એક વાર ભૂંડને લઇને બંને જણા લક્ષ્મીનિલય પર્વત ઉપર ગયા. તે જ દાટેલા ધનના બીલ પર ભૂંડને મારીને માંસ પકાવતા હતા ત્યારે લાકડીઓ બળતાં બળતાં બીલમાં પડી નીચે સોનાનો ચરુ દેખાવા લાગ્યો બસ મનમાં સુધુષ્ટ લોભ જાગૃત થયો. ચંડસેનલાઇએ કાલસેનને મારી નાંખ્યો. ચંડસેનને બીજા ચંડાળોએ મારી નાંખ્યો.

બંને નરકમાં નારકીના જીવ થયા ભયંકર પાપની સજા લોભ-વીને એક ગૃહસ્થપુત્ર થયો અને બીજો તેજ ઘરમાં દાસીનો પુત્ર બન્યો. સમુદ્રહત્ત અને મંગલક એવા નામ આપવામાં આવ્યા. બંને ગાઢ મિત્ર બન્યા. મંગલક વિશ્વાસઘાતી હતો. સમુદ્રહત્તનાં લગ્ન થયાં. પરિન ને લેવા માટે પોતાના મિત્ર મંગલકની સાથે સાસરે જતા હતા. વચમાં લક્ષ્મીનિલય પર્વત આવ્યો. ત્યાં વૃક્ષની નીચે બેઠાં તેજ ઘરનું મમત્વ પાછું જાગૃત થયું. લોભવશાત્ મંગલકે માયા જાળ રચીને સમુદ્રહત્તના પેટમાં છરો મારી દીધો. પછી તે લાગી ગયો. યદ્યપિ સમુદ્રહત્ત બચી ગયો. યોગ્ય આચાર્યદેવની પાસે દીક્ષા લીધી. ત્યાગ વૈરાગ્યથી આત્માનું કલ્યાણ સાધી લીધું. મંગલક મરીને છઠ્ઠી નરકે ગયો, સમુદ્રહત્ત ચારિત્રની સાધના કરીને ઐવેયક દેવલોકમાં ગયા. મંગલક નરકમાંથી આવીને ઓકડો બન્યો. એક ગોવાળીયો તેને ચરાવા લઈ જતો હતો. તે ઓકડો પર્વત ઉપર ચઢી ગયો. અને પોતાના જ નિધાન ઉપર લોભવશાત્ બેસી ગયો. ગોવાળીયાએ તેને ખૂબ માર્યો, તે ન ઉઠ્યો. તેથી તેને ત્યાંજ ખલાસ કરી નાંખ્યો, ત્યાં મરીને ઉંદર થયો. ઉંદર

બનીને બીલમાં રહીને હીરા, મોતી-રત્નો ઉપર ફરતો અને પ્રસન્ન થતો. એકવાર બે જુગારી ત્યાં રમવા આવ્યા અને દેખતાની સાથે ઉંદરને ત્યાંજ મારી નાંખ્યો. ઉંદર મરીને દુર્ગિલા દાસીની કુક્ષીમાં પુત્ર પછે ઉત્પન્ન થયો. રુદ્રચંડ નામ હતું. લોભવશાત્ ચોરી કરતાં પકડાઈ ગયો અને રાજાની આજ્ઞાથી ફાંસીની સજા મળી. અહીંથી મરીને ફરીથી બીજી નરકે ગયો. પાછો ત્યાંથી નીકળીને તેજ પર્વતમાં સ્ત્રી પછે ઉત્પન્ન થયો. શ્રીદેવી નામ હતું. કર્મ સંભેગે ગૈવેયક દેવલોક માંથી સમુદ્રદત્તનો જીવ પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને શ્રી દેવીની કુક્ષીમાં ઉત્પન્ન થાયો, પુનઃ સમુદ્રદત્ત નામ પાડ્યું. બંને માતા-પુત્ર રૂપે બન્યા પુત્ર મોટો થયો લગ્ન થયું. માતા-પુત્ર બંને એકવાર બહારગામ જતા હતા, ત્યારે વચ્ચે આ લક્ષ્મીનીલય પર્વત આવ્યો. જ્યાં બળનાની જગ્યા ઉપર જમવા બેઠા. એટલામાં પુત્રે હાથથી થોડી જમીન ખોદી ત્યાં સોનાના ચરુ ભેંચા. તે માતાને દેખાડ્યા માતા પણ આશ્ચર્ય ચકિત થઈ. સુષુપ્ત લોભવશા નગૃત થઈ લોભના કારણ આલી રહેલ વૈર પરંપરા આંખોમાં આવી અને માતાએ આ સર્વધન પોતાનું કરવા માટે ઝેર ખવરાવ્યું. પુત્ર મરી ગયો સૌભાગ્યવશ ગારુડિકોએ, માંત્રિકોએ પ્રયોગ કર્યો અને તે બચી ગયો. જ્ઞાની ગીતાર્થ ગુરુની પાસે દીક્ષા લીધી.

આત્માનું કલ્યાણ કરીને ગૈવેયક દેવલોકમાં ગયા.

આ માતા પુત્ર હત્યાના પાપથી પાંચમી નરકમાં ગઈ. ત્યાંથી નીકળી તિર્યંચ ગતિમાં ભટકતી કેટલા જન્મ-મરણ કરતી પુનઃ ધનના લોભવશ આજે પણ આ નળિયેર વૃક્ષના રૂપમાં ઉત્પન્ન થઈ છે. તે પુત્રનો જીવ પણ દેવલોકથી વ્યવહાર શ્રેષ્ઠિપુત્ર બન્યો છે. જે તું છે અને આજ મારી સામે આવ્યો છે. આ તેજ લક્ષ્મીનિલય પર્વત છે. આ વૃક્ષ તારી માતાનો જીવ છે. આથી જોઈને તને મોહ મમત્વ બુદ્ધિ નગૃત થઈ રહ્યા છે. તે સ્વાભાવિક છે. ધન પણ નીચે છે. આ રીતે મારી પૂર્વ ભવ પરંપરા સાંભળી મેં વિજય ધર્મ આચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી. તેજ હું છું મારું નામ આજે વિજયસિંહ આચાર્ય છે અને શિખિકુમાર ! તે જે કંઈ આ હમણા મારાથી સાંભળ્યું તે મારું પોતાનું જીવન ચરિત્ર છે. જેવું મેં જ્ઞાની ભગવાનથી સાંભળેલું છે. તે પ્રમાણે તમને કહ્યું છે,

કેટલી આશ્ચર્યકારક ભવ પરંપરા છે ? માત્ર લોભને કારણે પણ જીવોની કેટલા જન્મો સુધી ભવપરંપરા ચાલે છે. ખરેખર તો લોભ હોય કે માયા, માન હોય કે ક્રોધ બધા કષાયો આત્માનું અધઃપતન કરાવનાર છે. ચોરાશીના ચક્કરમાં ફસાવવાવાળા છે. એનાથી તો અયતું જ શ્રેયકર છે. એક ઠીડીને પણ લોભ છે તે પણ સાકરનો એક કણ મોંમાં પકડીને પોતાના બીલમાં લઈ જાય છે. ઉંદર પણ રૂપિયા મોંમાં લઈને એક સ્થાનેથી બીજા સ્થાને જાય છે. સર્પને નોળિયો પણ લોભ વશ ભૂમિમાં બીલ બનાવીને રહે છે અને પરસ્પર આંતરજાતીય વૈરથી ઝગડી મરે છે. જન્મો સુધી વૈરની પરંપરા ચાલે છે. કેટલા જન્મ બગડે છે ?

ત્યાગ ભાવનાથી લોભનો વિજય

અનંતકાળથી અનંતા જન્મોથી સંસ્કાર-ગ્રહણ કરવાનું શીખ્યા છીએ, ખરેખર લેતા જ શીખ્યા છીએ. આપવાનું તો શીખ્યા જ નથી. હવે આ જન્મ મળ્યો છે, તો આપતા શીખીએ તો સારું. લોભ વૃત્તિએ તો અમને લેતાજ શીખડાવ્યું છે. આજ સુધી આપવાનો ભાવ જાગ્યો જ નથી. માટે ત્યાગ ભાવનાની વૃત્તિથી હવે કંઈક આપતા શીખીએ તો લોભવૃત્તિ ઓછી થાય જે જમા કરે છે તે જમલોકમાં જાય છે. જે જમાડે છે તે જગદીશશ્વરને જુવે છે અને જે જમે છે તે જલોકમાં જાય છે. લોભી કંજુસ હોય છે અને કંજુસ લોભી હોય છે. મરમણ શેઠની શું વૃત્તિ હતી? એ પાકો લોભી પણ હતો અને મહા કંજુસ પણ હતો. ખંને એકજ ઘરમાં રહે તો મહાન નુકસાન કરી દેશે. લોભી ઉદાર નથી બનતો. ઔદાર્ય શુણ તો જન્મજાત આત્મામાંજ પડ્યો છે પરંતુ એને પ્રગટ કરવામાં આવે તો પ્રગટ થઈ શકે છે. અન્યથા લોભ-મોહ વગેરે એ તો અમારા ઔદાર્ય શુણને દબાવી રાખ્યો છે. ભગવાન વીતરાગે અમને ત્યાગ ધર્મ શીખડાવ્યો છે. ત્યાગના સંસ્કારથીજ દાન-પુન્ય કરતા ગયા તો લોભ વૃત્તિ ઓછી થતી જાય છે, લોભવૃત્તિથી અનેક ભવ બગાડવા કરતા આ જન્મમાં ત્યાગ ધર્મ શીખવો શું ખોટો છે ? ત્યાગ ધર્મ અનેક જન્મોની પરંપરાને તોડી નાંખે છે. રાગદ્વેષથી બચાવે છે. લોભીને બધાનું લેવાનીજ ઈચ્છા રહેતી હોય છે. તેથી લોભી હંમેશા ચિંતા-

અસ્ત રહે છે. જ્યારે કે ત્યાગીને તો બધાને આપવાનીજ ભાવના રહેતી હોય છે. માટે સદા ચિંતામુક્ત હોય છે. લોભમાં સંબ્રહ કરવામાં મન રાજી રહે છે. જ્યારે કે ત્યાગી ત્યાગ કરીને બીજાને પ્રસન્ન-સુખી બેઈને સ્વયં સુખી રહે છે, પ્રસન્ન રહે છે. છેવટે પરમાત્મા વિતરાગ પ્રભુએ ત્યાગ માર્ગનો જે ભાંચો ધર્મ બતાવ્યો છે. તે કેટલો મોટો ઉપકાર છે. કેટલી મહત્વની વાત છે. અને જે લોકોએ ત્યાગ માર્ગ છોડીને ભોગ માર્ગને ધર્મ રૂપે અપનાવે છે અને ભોગમાર્ગના કીડા બની ચૂક્યા છે એવા ભોગીઓનો અંતે નાશજ થાય છે. બહુજ કઠણ પરિણામ આવે છે. હાલમાંજ તમે એ છાપામાં વાચ્યું હશે કે રજનીશ જેવા મહાભોગીનું પરિણામ શું આવ્યું ? તેની ભોગલીલાએ તેનોજ ભોગ લીધો પોતાનાજ આંતરિક સંઘર્ષોને દબાવેલા હતા, દબાવવામાં આવ્યા હતા અંતે ભાંડો કુટી ગયો. પાપનો ઘડો અંતે તો કુટે જ છે. અપાર સુખ ભોગવવા ઈચ્છતો હતો. અમર્યાદિત કામ વાસનાની અતૃપ્ત તૃષ્ણાનો શિકાર બન્યો, અંતે પોતાના જ ઘરમાં આગ લાગી, અને પોતાનાજ હાથે પોતાના વાહની સમાપ્તિ કરવી પડી. પોતાના વાહનો, ધર્મનો તેમના જીવતા જ કબરનશીન થવું પડ્યું. તેનો અગ્નિ સંસ્કાર કરવો પડ્યો. આ તો કંઈ નથી હવે તેની બિચારાની પાપ લીલાને પડદો ઉઘાડો પડશે, રહસ્યોદઘાટન થશે, ચોંકાવનારી સેંકડો વાતો બહાર આવશે, લોકો તેના નામ પર થૂંકશે. અનેકોનું શીયળ હુંટવાવાળાની, અનેકોને બરબાદ કરવાવાળાની અંતિમ દશા બહુ જ ખરાબ થાય છે. આખરે પાપને ધર્મ બનાવવાની દંભ લીલા કયાં સુધી ટકી શકે ? “સત્યમેવ જયતે” ‘ધર્મમેવ જયતે’ વીતરાગી તીર્થંકર ભગવતોને ત્યાગ ધર્મ આજે પણ અનંત કાળથી ટકી રહ્યો છે અને ભવિષ્યમાં અનંત કાળ સુધી ટકી રહેશે એને ક્યારેય પણ આંચ આવવાની નથી, કારણકે એની સિદ્ધાંત ધારા શ્રેષ્ઠ કક્ષાની છે, અને આચાર સંહિતા અને આચાર વ્યવસ્થા સિદ્ધાંત અનુસાર આદર્શભૂત છે. તેથી કરીને વીતરાગીઓના ત્યાગ-તપ અને ધર્મને અનંત કાળ સુધી ક્યારેય પણ આંચ આવશે નહીં, તેનો વાળ પણ વાંકો નહીં થાય, અને ભોગ લીલાવાળા ભોગી ભગવાનોએ પાપને, અધર્મને ધર્મ કહીને જે દંભ ચલાવ્યો છે. ધર્મના નામ પર દંભની લીલા જાળ પાથરી રાખી છે અને માત્ર પોતાની વાસનાની તૃપ્તિ માટે

જ પ્રયત્ન કરે છે. તેમની પાપ લીલા વિશ્વ સામે યુદ્ધને જ રહેશે. એવા પાપીઓની ભયંકર દુર્દશા થશે અને પછી દુર્ગતિ થશે. તેથી કરીને આનાથી બેધપાઠ લઈએ કે ત્યાગ ધર્મ જ શ્રેષ્ઠ છે. ત્યાગ ધર્મથી જ આત્મ કલ્યાણ સંભવે છે. અનાદિકાળની લોભવૃત્તિને તોડવા માટે ત્યાગ ધર્મ સિવાય બીજો સહારો નથી, ત્યાગમાં સંતોષ છે, ભોગમાં તૃષ્ણા છે, રાગ છે.

લોભને સંતોષથી જીતીએ :-

લોભને સંતોષ દ્વારા જીતવાનો ઉપાય ભગવાને કહ્યો છે. “લોભં સંતોસઓજિણે” જો પાર વિનાની રિદ્ધિ (સિદ્ધિ ઐશ્વર્ય) વૈભવ ધન સંપત્તિ મળ્યા પછી પણ સંતોષ નહીં આવે તો શું થશે? દેવલોકના દેવતાઓને વૈભવ ઐશ્વર્ય ઉપર સંતોષ નથી અને તીવ્ર મૂર્છા છે અને મરતી વખતે જો હીરા-મોતી-રત્ન સોનું વગેરે યાદ આવશે તો ગતિ બગડી જશે, દેવલોકમાંથી મરીને સીદ્ધા એકેન્દ્રિયનીયની જાતિમાં પૃથ્વી. કાયમાં સોના-હીરા-રત્ન વગેરેના રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. વિચારો કેટલા ઉપરથી નીચે પડી ગયા? સંતોષ ધન સર્વ શ્રેષ્ઠ ધન છે. યોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે

લોભ સાગર મુદવેલમતિવેલં મહામતિ : ।

સંતાપસેતુબન્ધેન, પ્રસરન્તં તિવારયેન્ ॥

લોભના સમુદ્રને ઓળંગવો બહુ જ કઠણ છે, અને એમાં પણ સમુદ્રમાં વધતી જતી ભરતીને રોકવી સરળ નથી. આથી બુદ્ધિશાળી પુરૂષ જો સંતોષરૂપ પુલ બાંધીને એને આગળ વધતી રોકી દે તો સાધક તરીકે શકે છે, સંતોષ લોભનો વિરોધી છે. સંતોષ આવે તો મનુષ્ય લોભથી બચી શકે છે. કદાચ જો તમને પુછવામાં આવે કે રામાયણનું નિર્માણ થવાનું શું કારણ છે! રામાયણ શા માટે બની? કદાચ જુદી જુદી દૃષ્ટિથી સેંકડો કારણ તમે બતાવી શકો છો. જેમાં આ પણ દૃષ્ટિ છે કે સુવર્ણ મૃગને જોઈને પોતાના મનની ઇચ્છા રોકી ન શકી, એનું મન લાલાચિત થઈ ગયું, સીતાએ રામને સુવર્ણ મૃગ લાવવા માટે ફરજ પાડી. રામ ગયા તેની પાછળ લક્ષ્મણને પણ જવું પડ્યું અને સીતાએ લક્ષ્મણ રેખાનું ઉલ્લંઘન કર્યું. એક હરણની પાછળ સીતાનું અપહરણ થયું. જો સીતાએ લોભ ન કર્યો હોત અને

સંતોષ રાખ્યો હોત તો શક્ય છે કે રામાયણ બની જ ન હોત. સુભૂમ જેવો ચક્રવર્તી મહાલોભ દશામાં મરીને ૭મી નરકે ગયો. લોભ-વૃત્તિથી કોઈનું ભદ્રું નથી થયું. કલ્યાણ નથી થતું.

‘સંતોષી નર સદા સુખી’ આ કહેવતને ચરિતાર્થ કરો. તેને અપનાવીને જુઓ કે તે સાચી છે કે ખોટી? જીવનમાં અનુભવ કરો એજ સર્વોત્તમ પદ્ય છે. થોડું મળ્યા પછી પણ સંતોષ ન રાખીએ તો દુઃખી થવાનો દિવસ નજીક આવે છે. લોભવૃત્તિ વધારવાનો અર્થ જ આ છે કે દુઃખનો ખાડો ખોદવો.

સંતોષમાં સુખ છે. આનંદ છે. જેમ મનુષ્યમાં ચક્રવર્તી અને દેવોમાં ઈન્દ્ર શ્રેષ્ઠ મનાય છે. નિરુપદ-ત્યાગી-તપસ્વી સાધુ-સંત સાચા અર્થમાં સંતોષની દર્શનીય મૂર્તિ છે.

પુણિયો શ્રાવક કેટલો સંતોષી હતો! ૨-૪ કલાક માટે દુકાન ખોલતો હતો. રૂની પુણીનો વ્યાપાર કરતો હતો. બે દોકડા કમાઈને પરમ સંતોષથી જીવન ગુજારતો હતો. અને એમાં પણ પ્રતિદિન સ્વયં અથવા પત્ની કમશઃ ઉપવાસ કરીને પણ સાધર્મિક ની ભક્તિ સારી રીતે કરતા હતા. ભીમા કુંડલિયા જેવો શ્રાવક દોઢ રૂપિયો કમાઈને પણ પરમ સંતોષથી જીવન જીવતો હતો. આજ સંતોષ શબ્દ લોકો ના જીવન કોશમાંથી અદ્રશ્ય થતો જાય છે અને પરિણામ સ્વરૂપ સર્વને હાય-હાય લાગે છે. ધન-પૈસાની હાય-હાય લાગી છે. જ્યાં જુઓ ત્યાં પૈસા જ પૈસા! જસ પૈસાને સર્વસ્વ બનાવી લીધા છે. સંતોષીને માટે સંપૂર્ણ જગત નિરુપદ છે. ચક્રવર્તી જેવા પણ સંતુષ્ટ ભાવથી ક્ષણમાં ૬ ખંડનું રાજ્ય છેડી ચારિત્ર સ્વીકારે છે અને સંતોષ નહોત્ય તો લોભથી ચક્રવર્તી પણ નરકમાં જાય છે.

જ્ઞા પરો વ્યાધિર્ન તોપાત્પરમં સુખમ્”

તૃષ્ણા (લોભ) થી બીજો કોઈ રોગ-વ્યાધિ નથી અને સંતોષથી બીજું કંઈ પરમ સુખ નથી. પ્રશસ્ત લોભથી પણ અપ્રશસ્ત લોભને જીતવાની પ્રક્રિયા પ્રારંભ કરવી જોઈએ! શ્રીપાળને મારવા માટે ચડેલા ધવલ શેઠનું મૃત્યુ પોતાના જ લોભથી કેવું થયું? આ અમારી યાદમાં આજે પણ છે. ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ સીઝર, નેપોલિયન, એલેક્ઝાંડર વગેરેની અંતિમ દશા શું થઈ? કેવી દુર્દશા થઈ!

૫૨૫

આવી રીતે લોભઃશાનો દોષોનો પક્ષ સારી રીતે જાણીને અને ખીજી તરફ સંતોષ વૃત્તિના સુખનો પક્ષ પણ સારી રીતે જાણીને સંતોષને લાવવાને માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. મોક્ષના આનંદની સમીપ લઈ જવાવાળો સંતોષ ગુણના આજ્ઞી જ સર્વ જીવો શ્રી ગણેશ કરે એવી શુભેચ્છાની સાથે સર્વ મંગલ.

જૈનં જયતિ શાશનમ્

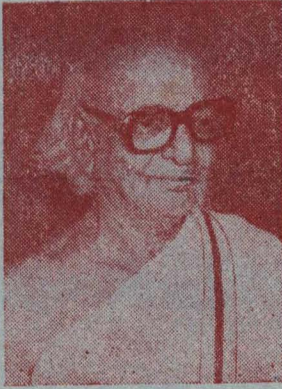
(૫) ક્રોધ પાપસ્થાનકની સજ્જાય

- ક્રોધ તે ઓધ નિરોધ છે, ક્રોધ તે સંયમ ઘાતી રે;
ક્રોધ તે નરકનું બારણું, ક્રોધ દુરિત પક્ષપાતી રે.
પાપ સ્થાનક છઠ્ઠું પરિહરે... (૧)
- પાપ સ્થાનક છઠ્ઠું પરિહરે, મન ધરી ઉત્તમ ખાંતી રે.
ક્રોધ ભુજંગની, જાંશુલી, એહ કહી જયવંતી રે. પાપ.... (૨)
- પૂરવ કોડી ચરમ ગુણે, ભાવ્યો છે આતમા જેણે રે,
ક્રોધવિવશ હુતા દોય ઘડી, હારે સવિ ફલ તેણે રે. પાપ.... (૩)
- બાલે તે આશ્રમ આપણે, ભજતાં અન્યને દાહે રે.
ક્રોધ કૃશાનું સમાન છે, ટાલે પ્રશમ પ્રવાહે રે; પાપ.... (૪)
- આક્રોશ તર્જના ઘાતના ધર્મ બ્રંશને રે.
અગ્નિમ અગ્નિમ વિરહથી, લાભ તે શુદ્ધ સ્વભાવે રે, પાપ.... (૫)
- ન હોય ને હોય તે ચિર નહિં, ચિર રહે તે ફલ છેહો રે;
સજ્જન ક્રોધ તે એહવો, જેહવો, દુરજન નેહો રે. પાપ.... (૬)
- ક્રોધી મુખે કટુ બોલાણા, કંટકિઆ ફૂટ સાખી રે.
અઠ્ઠીઠ કલ્યાણ કરા કહ્યા, દોષ તરૂ શત શાખી રે. પાપ... (૭)
- કુરગડું ચઉતપ કરા, ચરિત સુષી શમ આણો રે.
ઉપશમ સાર છે પ્રવચને, સુજસ વચન એ પ્રમાણો રે. પાપ... (૮)

卐 श्री धर्मनाथस्वामिने नमः 卐

प. पू. आचार्यदेव श्रीमद् विजय
सुषोधसूरीश्वरल म. सा. तथा
प. पू. मुनिराज श्री अङ्गुलिजयल
महाराज

(राष्ट्रभाषा रत्न-वर्धा, साहित्यरत्न-प्रयाग,
न्याय दर्शनार्थ-मुंबई)
आदि मुनि मंडलना

वि. सं. २०४५ ना जैननगरश्री
संघमां यातुर्मास हरभ्यान श्री
धर्मनाथ पो. हे. जैननगर श्वे.

प. पू. आचार्यदेव विजय
सुषोधसूरीश्वरल म. सा.

मू. जन संघ-अमहावाह.
-तरङ्गी योजनेल १६ रविवारीय-

* यातुर्मासिक रविवारीय धार्मिक शिक्षण शिबिर *

नी अंतर्गत आलती

प. पू. मुनिराज श्री अङ्गुलिजयल महाराजना

❀ “पापणी सज्ज माहे” ❀ — विषयक

रविवारीय सचित्र जडेर प्रवचन श्रेणि
नी प्रस्तुत आरभी पुस्तिका

श्री धर्मनाथ पो. हे. जैननगर श्वे. मू.
जैन संघ तरङ्गी

जैननगर-शारदामंदिर रोड, पालडी, अमहावाह-७
प्रस्तुत प्रवचन पुस्तिका हयावी प्रसिद्ध करवामां आवी छे.